

موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی

بیژن بیدآباد^۱

مقدمه

سازمان تجارت جهانی^۲ در سال ۱۹۹۵ شکل گرفت و یکی از جوانترین سازمانهای بین‌المللی و در حقیقت جانشین موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت^۳ می‌باشد که پس از جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۷ تأسیس شده بود. بدین ترتیب هر چند سازمان تجارت جهانی هنوز جوان است اما نظام تجارت چند جانبه که تحت گات شکل گرفت قدمتی شصت ساله دارد. نظام تجارت جهانی از طریق یک سری ادوار مذاکرات تجاری تحت موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت گات شکل گرفت نخستین دور مذاکرات اساساً در مورد کاهش تعرفه‌ها بود لکن مذاکرات بعدی سایر زمینه‌ها از قبیل معیارها و ضوابط غیرتعرفه‌ای و ضوابط ضد دامپینگ (فروش زیر قیمت) را نیز در بر گرفت، مهمترین دور مذاکرات که بین سالهای ۱۹۹۴-۱۹۸۶ بود و به دور اروگوئه معروف است منجر به تشکیل سازمان تجارت جهانی گردید. البته مذاکرات به این مرحله ختم نگردید و برخی از آنها بعد از پایان دور اروگوئه نیز ادامه یافت چنانچه در سال ۱۹۹۷ توافقاتی در زمینه خدمات ارتباطات راه دور حاصل شد که ۶۹ دولت در مورد برقراری معیارهای گسترده آزادسازی فراتر از موافقتنامه دور اروگوئه در آن به توافق رسیدند.

در همان سال، چهل دولت با موفقیت مذاکرات خود را در زمینه تجارت آزاد تولیدات فن‌آوری اطلاعات پایان بخشیدند و هفتاد عضو یک تعهدنامه انجام خدمات مالی را در زمینه پوشش بیش از ۹۵ درصد معاملات تجاری بانکها، بیمه و اطلاعات مالی و اوراق قرضه امضاء کردند. در سال ۲۰۰۰ مذاکرات جدید در زمینه خدمات و کشاورزی آغاز شد این دور مذاکرات وارد برنامه‌های وسیعتری در اجلاس توسعه دوحه (DDA) که در چهارمین کنفرانس وزیران سازمان تجارت جهانی در دوحه، قطر، در نوامبر ۲۰۰۱ بود گردید، بر اساس بیانیه دوحه، دور جدید مذاکرات که از آخر ژانویه ۲۰۰۲ آغاز شد. در دور دوحه مذاکرات و سایر کارهایی در زمینه محدودیتهای غیرتعرفه‌ای کشاورزی، تجارت و محیط زیست، برخی مقررات سازمان تجارت جهانی از قبیل اعطای یارانه، قوانین ضد دامپینگ، سرمایه‌گذاری، سیاستهای رقابتی، تسهیلات تجاری، شفافیت در مقررات خریدهای دولتی، حقوق معنوی، مالکیت، و یک سری از مسائلی که تحت عنوان مشکلات کشورهای در حال توسعه در بکارگیری موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی است، صحبت می‌گردد.

¹ - Web: <http://www.bidabad.com> , Mail: bijan@bidabad.com , bidabad@yahoo.com

² World Trade Organization WTO

³ General Agreement on Tariffs and Trade GATT

موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی

همانطور که گفته شد موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات ۱۹۴۷) مهمترین موافقتنامه چندجانبه کالایی در نظام تجارت به شمار می‌رفت و تا پیش از آغاز به کار سازمان تجارت جهانی، اصلاحاتی بر آن صورت پذیرفت و به علاوه پروتکل‌ها و تأییدیه‌های مربوط به امتیازات تعرفه‌ای، پروتکل‌های الحاق و تصمیمات طرفهای متعاهد گات از جمله در موارد معافیت از تعهدات، بدان ضمیمه شد. در دور اروگوئه، ۶ تفاهمنامه در تفسیر مواد گات و پروتکل الحاقی مراکش نیز به گات ۱۹۴۷ افزوده گردید که مجموعه این اسناد گات ۱۹۹۴ خوانده می‌شود. در دور اروگوئه، ۱۲ موافقتنامه چند جانبه جدید کالایی نیز به تصویب رسید که وابسته به گات ۱۹۹۴ تلقی می‌گردند و در ارتباط با موافقتنامه‌های خاص در موضوعاتی چون استانداردها، ضوابط تجاری سرمایه‌گذاری، قواعد گمرکی، دامپینگ یا قیمت‌شکنی، یارانه‌ها و حفاظت‌ها، و بخش‌های کشاورزی و منسوجات در زمینه تجارت کالا هستند که به همراه گات ۱۹۹۴، ضمیمه موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی را، با عنوان موافقتنامه‌های چند جانبه کالایی، تشکیل می‌دهند. در صورت تعارض میان مواد گات ۱۹۹۴ و موافقتنامه‌های خاص، مورد اخیر مقدم خواهد بود.

در مذاکرات دور اروگوئه، موافقتنامه‌ها، تفاهمنامه‌ها، اعلامیه‌ها و تصمیمات متعددی منعقد و اتخاذ گردید که جزء لاینفک موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی می‌باشند و کشورهای عضو الزاماً باید آنها را بپذیرند. این موارد ذیلاً آورده شده‌اند.

۱- مواد موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مصوب ۳۰ اکتبر ۱۹۴۷. اگر چه گات ۱۹۹۴ شامل گات ۱۹۴۷ نیز می‌شود، لکن از نظر حقوقی این دو موافقتنامه مجزا می‌باشند.

۲- پروتکل‌ها و گواهیهای مربوط به امتیازات تعرفه‌ای.

۳- پروتکل‌های الحاق کشورهای به گات ۱۹۴۷.

۴- معافیتهای اعطایی طرفهای متعاهد به برخی کشورها جهت عدم انجام تعهدات خاص (Waivers) بر اساس ماده ۲۵ گات ۱۹۴۷.

۵- سایر تصمیمات طرفهای متعاهد گات ۱۹۴۷.

۶- تفاهمنامه‌های مربوط به تفسیر برخی از مواد موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۴۷:

- تفاهمنامه تفسیر ماده (b) موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مربوط به جداول امتیازات.
- تفاهمنامه تغییر ماده ۱۷ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مربوط به شرکتهای تجاری دولتی.
- تفاهمنامه مواد تراز پرداختها در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت.
- تفاهمنامه تفسیر ماده ۲۴ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مربوط به اتحادیه‌های گمرکی و مناطق آزاد و تجاری.

• تفاهمنامه معافیت از تعهدات خاص در چارچوب موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت.

۷- تفاهمنامه تفسیر ماده ۲۸ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت درباره تغییر جداول تعرفه‌ای.

۸- پروتکل دور اروگوئه در مورد موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴. این پروتکل، پروتکل الحاقیه کشورها به سازمان تجارت جهانی می‌باشد.

۹- موافقتنامه کشاورزی.

- ۱۰- موافقتنامه تدابیر بهداشتی دام و نبات.
- ۱۱- موافقتنامه منسوجات و پوشاک..
- ۱۲- موافقتنامه موانع فنی تجارت.
- ۱۳- موافقتنامه جنبه‌هایی از اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت.^۴
- ۱۴- موافقتنامه مربوط به اجرای ماده ۶ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت در خصوص عوارض ضد دامپینگ و جبرانی.
- ۱۵- موافقتنامه مربوط به اجرای ماده ۲ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت در خصوص ارزش‌گذاری گمرکی.
- ۱۶- موافقتنامه بازرسی قبل از حمل.
- ۱۷- موافقتنامه مقررات مبداء.
- ۱۸- موافقتنامه رویه‌های صدور مجوز ورود.
- ۱۹- موافقتنامه مربوط به حراستها (Safeguards).
- ۲۰- موافقتنامه یارانه‌ها و تدابیر جبرانی.
- ۲۱- موافقتنامه عمومی تجارت خدمات.
- ۲۲- موافقتنامه جنبه‌هایی از حقوق مالکیت معنوی مرتبط با تجارت، شامل تجارت کالای تقلبی.^۵
- ۲۳- تفاهنامه مربوط به قواعد و رویه‌های ناظر بر حل و فصل اختلافات تجاری.
- ۲۴- مکانیسم بررسی سیاست تجاری.
- ۲۵- ۴ موافقتنامه کالایی زیر که الزام‌آور نیستند:
  - موافقتنامه مربوط به تجارت هواپیماهای کشوری.
  - موافقتنامه مربوط به تدارک دولتی.

علاوه بر این، اعلامیه‌ها و تصمیمات وزراء نیز که غالباً تفسیر موادی از موافقتنامه‌های فوق می‌باشند به مجموعه اسناد گات ۱۹۹۴ منضم گردیده است و تمامی موارد بعنوان مجموعه موافقتنامه‌ها و اسناد حقوقی، جزء لاینفک موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت است.^۶

براساس موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی، کشورها باید تعرفه‌ها را به تدریج حذف کنند. در حال حاضر با تعرفه صفر، عملاً نفت از موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی خارج است و موافقتنامه‌های آن مشمول فرآورده‌های نفتی نمی‌شود. در عوض تعرفه کشورهای توسعه یافته مالیات زیادی بر مصرف نفت و فرآورده‌های آن می‌بندند که همان اثر تعرفه‌های سنگین بر نفت را بجا می‌گذارد. این موضوع بسیار تعیین کننده است و به همین دلیل آمریکا و دیگر کشورهای صنعتی از مطرح شدن بحث نفت و فرآورده‌های نفتی هراس دارند زیرا برای مثال از یک یورو پرداختی برای بنزین در اروپا حدود ۱۶ سنت آن پول نفت خام است که به کشورهای صادرکننده پرداخت می‌شود و ۱۶ سنت هم هزینه پالایش، حمل و توزیع است و ۶۸ سنت باقی‌مانده مالیاتی است که کشورهای اروپایی از مصرف بنزین دریافت می‌کنند. اما اگر نفت مشمول مقررات کالائی سازمان تجارت جهانی شود و کشورهای نفت خیز عضو سازمان تجارت

⁴ - TRIMs - Trade Related Investment Measures

⁵ - TRIPs-Trade – Related Aspects of Intellectual Property Rights

⁶ - http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis/tif_e/agrm9_e.htm

Understanding WTO agreement non-tariff barriers: red tape etc.

جهانی با هم هماهنگ باشند، می‌توانند خواستار این شوند که یا ۶۸ درصد مالیات محصولات نفتی دریافت نشود در غیر این صورت کشورهای نفت‌خیز باید بر کالاهای وارداتی از کشورهای صنعتی ۶۸ درصد تعرفه تعیین کنند. این موضوع بسیار تعیین‌کننده و جنجال‌برانگیز خواهد بود.

الزامات کلی کشورها در فرآیند الحاق

در صورتی که کشوری بخواهد به عضویت سازمان تجارت جهانی درآید بایستی معاهدات بین‌المللی زیادی را بپذیرد و تعدیلات زیادی را نیز در قوانین داخلی انجام دهد. در این بخش به شرح این معاهدات و موارد تعدیلاتی که باید کشور متقاضی به عضویت در این سازمان انجام دهد می‌پردازیم. مسلماً این معاهدات با توجه به نقاط اشتراک و افتراق مفاد آنان با قوانین، مقررات، رویه‌ها و سیاست‌های صنعتی هر کشوری، در صورت عضویت احتمالی در سازمان تجارت جهانی، تعدیلات زیادی باید در بخش‌های مختلف مرتبط با صنایع هر کشور صورت گیرد. برای بررسی تطبیقی قوانین تجاری با توافقنامه‌های سازمان تجارت جهانی ملاحظه اصول کلی اصل عدم تبعیض و اصل دولت کامله الوداد (MFN) و کاهش تعرفه‌های گمرکی و تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای به تعرفه و ممنوعیت استفاده از محدودیت‌های کمی از اهمیت خاصی برخوردارند.

ماده ۱۶ گات دسترسی به بازار کالاها را برای اعضاء در چارچوب موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی مجاز می‌داند. ماده ۱۱ گات طرف‌های متعاقد را از وضع محدودیت مقداری برای ورود کالا به کشور خود بر حذر می‌دارد. ناگفته نماند ماده ۱۲ گات اعلام می‌دارد که هر طرف متعاقد ممکن است مقدار یا ارزش کالاهای مجاز برای ورود را به منظور حفظ وضعیت مالی خارجی و موازنه پرداخت‌های خود، طبق بندهای از این ماده محدود نماید. برای مثال در مواردی که به منظور رفع خطر فوری یا جلوگیری از سقوط شدید ارزش پولی است و یا ذخایر پولی کشور بسیار اندک است، یا اینکه کشور عضو بخواهد محدودیتهایی در مورد برخی از کالاها در قبال ورود برای کالاهای اساسی تر قائل شود.

در خصوص کاهش تعرفه‌های گمرکی باید گفت که این اصل محور اساسی تعارضات مقررات گات با مقررات تجارت خارجی ایران به شمار نمی‌آید. زیرا عوارض وارداتی ایران که قبلاً شامل حقوق گمرکی، سود بازرگانی، سایر عوارض گمرکی، حق ثبت سفارش و ... بوده ضمن متعدد و پراکنده بودن از موانع واردات محسوب می‌شد، ولی در حال حاضر اصلاحات زیادی بر قانون مقررات واردات و صادرات اعمال شده و بسیاری از مشکلات مربوط به این بخش کاهش یافته است.

تعدد و پراکندگی نرخهای عوارض گمرکی علاوه بر اینکه موانع وارداتی بشمار می‌روند به انحاء موجب اختلال در امر تجارت می‌شوند لذا اصلاحات بعمل آمده در خصوص ادغام تمامی این عوارض و هزینه‌ها در قالب حقوق ورودی قدم مهمی در جهت سازگاری با مقررات گات مبنی بر وضوح و شفافیت مالیاتها و موانع وارداتی بوده است. نرخ تعرفه در خصوص تک تک کالاها می‌تواند مورد مذاکره قرار گیرد و چنانچه توجیه منطقی و اقتصادی قابل قبولی ارائه شود می‌توان نرخ تعرفه معینی را برای حمایت از صنعتی خاص حفظ کرد اما افزایش بعدی منوط به موافقت دیگر اعضای سازمان خواهد بود. با توجه به اینکه نرخهای حقوق ورودی در قالب نظام تک نرخ ارز کاهش‌های قابل توجهی یافته‌اند، قطعاً موضوع سطح نرخها مشکلی را در راه عضویت در سازمان تجارت جهانی ایجاد نخواهد کرد و

امروزه ایران از لحاظ سطح نرخهای تعرفه گمرکی در میان کشورهای در حال توسعه ارقام بالایی را ندارد و به احتمال زیاد در دوره‌های مذاکرات با سازمان تجارت جهانی و اعضا آن نرخهای پایین‌تری به صنایع ایران تحمیل نخواهد شد. موانع غیرتعرفه‌ای نیز با اعمال شفافیت‌های بسیاری کاهش یافته‌اند و می‌توان با تبدیل باقی آنها به تعرفه این مسئله را نیز تا حد زیادی برطرف نمود. کاهش نرخهای تعرفه از مسائل مطرح در این بخش هستند که به هر حال کشورهای در حال توسعه در این زمینه می‌توانند بسته به کیفیت مذاکرات از امتیازات زیاد و زمان بیشتری برای تغییر نرخهای تعرفه برخوردار باشند.

بطور کلی عوارض وارداتی کشورها به سبب جنبه‌های حمایتی و مالی آنها حائز اهمیت می‌باشند. عوارض بازرگانی که نوعی مالیات غیرمستقیم به شمار می‌روند. اما دولت این حمایتها را نه تنها از طریق عوارض گمرکی بلکه بیشتر بواسطه اعطاء سوبسیدهای مستقیم و غیرمستقیم، و وضع اولویتهای ترجیحی در تخصیص ارز به بخش‌های مهمتر اعمال می‌دارد. بطور کلی در نظام تجاری کشورها علاوه بر حقوق ورودی که از طرف گات به عنوان تعرفه‌های گمرکی پذیرفته شده است از موانع غیرتعرفه‌ای که مورد پذیرش آن سازمان نیست به میزان قابل توجهی استفاده می‌شود. بطور کلی صنایع و تولیدات داخلی کشور، از طرق مختلف مورد حمایت قرار می‌گیرند.

ضمیمه ۱ موافقتنامه فوق نیز دربردارنده مواردی از سوبسید است که برقراری آنها بوسیله کشور عضو ممنوع شده است که مهمترین آن به شرح ذیل می‌باشد:

▪ برقراری حمل و نقل داخلی با شرایط مناسب برای کالای صادراتی که شامل موارد استثنائاتی برای کشورهای در حال توسعه نیز می‌باشد.

▪ اعطای وام و اعتبارات با نرخ‌های پائین‌تر از معمول صرفاً به امر صادرات

▪ اعطای معافیت‌ها، بخشودگی یا اجازه تعویق پرداخت مالیاتی به کالاهای صادراتی

البته ناگفته نماند که طبق ماده ۲۷ موافقتنامه راجع به سوبسیدها کشورهای در حال توسعه دارای یک فرصت هشت ساله برای کاهش تدریجی سوبسیدها پس از پذیرفته شدن به عضویت سازمان جهانی در نظر گرفته شده بود. براساس اصل دول کامله الوداد کشوری که به سازمان تجارت جهانی ملحق می‌شود باید با تمامی اعضاء روابط بازرگانی یکنواخت و بدون تبعیض برقرار نماید.

از نظر مقررات گات، سهمیه بندی ارزی و تخصیص ارز جهت ورود کالا برحسب اولویتهای خاص و نیز نرخهای ارز ترجیحی نیز نوعی محدودیت به شمار می‌رود. حمایت از صنایع و تولیدات داخلی به کمک ابزارهای غیرتعرفه‌ای نظیر سهمیه بندی ارزی و گران کردن واردات در مقابل محصولات مشابه داخلی با تخصیص ارز به بخشهای اولویت دار و صدور محصولات داخلی به صورت دامپینگ در قالب سیاستهای تشویق صادرات و یا حمایت از شرکتهای داخلی در تجارت خارجی با فروختن ارز ارزان قیمت به آنها از مواردی است که در کشورهای مختلف کم و بیش وجود داشته و متداول هستند.

یکی دیگر از جنبه‌های ممنوعیت استفاده از محدودیت‌های کمی در چارچوب مقررات گات، ممنوعیت اعطاء سوبسید صادراتی است که با مقررات و سیاستهای تشویق صادرات در کشورها مغایر است. چرا که صادرکنندگان از نرخهای ارز ترجیحی برای ورود اقلام مورد نیاز استفاده می‌نمایند و بعضاً کالای صادراتی خود را با نرخ شناور می‌فروختند. این روند با موضوع یکسان سازی نرخ ارز متوقف می‌شود و مغایرت میان توافقنامه عمومی تعرفه و تجارت

با قوانین ارزی و تجاری از این لحاظ برطرف می‌گردد ولی سهمیه‌بندی ارزی هنوز موضوعی قابل بحث است.

ماده ۳ موافقتنامه گات در ارتباط با رفتار ملی در مورد وضع مالیات و مقررات داخلی کشورها را الزام به اتخاذ قوانین و روبه‌های یکسان و مشابه و مطلوب در مورد محصولات وارداتی و تولیدات داخلی می‌نماید. در این ماده بصراحت اعلام شده است که محصولات و تولیدات هر کشور طرف قرارداد گات که وارد سرزمین متعاقد دیگر می‌شود بطور مستقیم و غیر مستقیم مشمول مالیات داخلی و دیگر انواع مالیات و هزینه‌هایی است که در مورد محصولات مشابه داخلی برقرار می‌گردد و مواردی مازاد بر آن نباید در نظر گرفته شود.

برخی مواد قوانین مالیاتی کشورها به اشکال گوناگون اقدام به حمایت از تولید کنندگان داخلی در قالب معافیت‌های مالیاتی می‌نماید. البته باید گفت که اصولاً گات حمایت از تولیدات و صنایع داخلی را ممنوع نمی‌کند بلکه طبق مقررات خاصی نظیر ماده ۲ اساسنامه مقرر می‌دارد که چنین حمایت‌هایی باید اساساً از طریق تعرفه‌های گمرکی و نه از طریق موانع غیرتعرفه‌ای صورت گیرد. اهداف عمده این نوع حمایت، ایجاد شفافیت و وضوح در اجرای سیاست‌های حمایتی و به حداقل رساندن اختلالاتی است که حمایت در تجارت ایجاد می‌کند.

کشورها برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی باید اصلاحات ساختاری متعددی را انجام دهد. از جمله این اصلاحات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. بسترسازی قانونی از طریق بازنگری در برخی قوانین نظیر قوانین اساسی، کار، تجارت، سرمایه‌گذاری خارجی، بیمه، بانکداری، گمرک، مالیات، و ... و تطبیق آنها با قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی.
۲. بسترسازی اقتصادی از طریق شناخت پتانسیل در مزیت‌های نسبی بالقوه و بالفعل در بخشهای عمده اقتصادی و افزایش قدرت رقابت محصولات صادراتی کشور.
۳. توانا ساختن بنگاهها در عرضه محصولات با کیفیت برتر و از لحاظ قیمتی قابل رقابت با محصولات مشابه در بازارهای جهانی.
۴. ایجاد ظرفیت اضافی برای صادرات کالاهای صنعتی و بالا بردن سهم این قبیل صادرات در کل صادرات کشور.
۵. ایجاد شرایط ثبات سیاسی و اقتصادی برای کشور.
۶. ایجاد هماهنگی در سیاستهای پولی، مالی، ارزی و تجاری کشور.
۷. فراهم ساختن شرایط لازم برای رشد صادرات.
۸. اصلاح گمرکات کشور.
۹. مشارکت در مذاکرات سازمان تجارت جهانی از طریق مطالعات مستمر و تحقیقات دقیق بازرگانی - حقوقی توسط گروه‌های کاری منسجم و متخصص.
۱۰. ارزش قائل شدن برای تخصص‌ها و اصلاح نظام‌های موجود بر اساس محوریت دانش.
۱۱. نظام آماری بهنگام و کارا

موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت

این موافقتنامه‌ها از اول ژانویه ۱۹۹۵ در قالب سازمان تجارت جهانی، قواعد نظام تجارت چند جانبه را پایه‌ریزی

کرد. گات ۱۹۴۷ تکمیل یافته یا گات ۱۹۹۴ به عنوان مهم ترین موافقتنامه سازمان تجارت جهانی در مورد اداره امور تجارت کالایی می‌باشد. مواد این موافقتنامه مبین اصول کلی سازمان تجارت جهانی است و چند موافقتنامه و تفاهم‌نامه دیگر نیز برای توضیح این مواد امضا شده‌اند. اهم موضوعات گات ۱۹۹۴ عبارتند از: شرط دولت کامله‌الوداد، شرط رفتار ملی، جداول امتیازات، آزادی ترانزیت، مسائل مربوط به ارزشیابی، عوارض و تشریفات گمرکی، شفافیت مقررات تجاری، حذف محدودیتهای مقداری و استثنائات آن، حمایت‌های مجاز بر حسب اقتضای شرایط، یارانه‌ها، بنگاههای تجاری دولتی، استثنائات، حل و فصل اختلافات، ترتیبات منطقه‌ای و ملاحظات کشورهای در حال توسعه.^۷

طبق پاراگراف پنجم سند نهایی، کشورهایی که جزء طرف‌های متعاقد گات ۱۹۴۷ نمی‌باشند، قبل از پذیرش موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت، ابتدا باید مذاکرات مربوط به پذیرش گات ۱۹۴۷ را به انجام رسانده و بعنوان یک طرف متعاقد پذیرفته شوند لذا کشور متقاضی برای الحاق به گات باید موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مصوب ۱۹۴۷ را بپذیرد.

موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت

براساس ماده ۳ این موافقتنامه وظیفه اصلی سازمان تجارت جهانی اجرا و مدیریت موافقتنامه‌های دور اروگوئه و فراهم ساختن مجمعی برای مذاکرات میان اعضاء در خصوص روابط تجاری چندجانبه می‌باشد. در ماده ۴ این موافقتنامه، ساختار تشکیلاتی سازمان تشریح شده است. رکن اصلی این سازمان، کنفرانس وزراء متشکل از نمایندگان کشورهای عضو می‌باشد که حداقل هر دو سال یکبار تشکیل جلسه می‌دهد. شورای عمومی مرکب از نمایندگان کشورهای عضو است که در فواصل بین اجلاس وزراء به انجام وظایف محوله که در این موافقتنامه مقرر گردیده است می‌پردازد. در ماده ۴، تشکیل شورایی برای تجارت کالا، شورایی برای تجارت خدمات و شورایی برای جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت معنوی تحت نظارت شورای عمومی، پیش‌بینی شده است. این شوراها مسئول نظارت بر اجرای موافقتنامه‌های مربوطه می‌باشند و عضویت در این شوراها برای نمایندگان کلیه کشورهای عضو آزاد است. در همین ماده آمده است که کنفرانس وزراء باید یک کمیته تجارت و توسعه، یک کمیته محدودیت‌های تراز پرداخت‌ها و یک کمیته بودجه مالی و اداری ایجاد نمایند. همچنین مقرر شده که کمیته تجارت و توسعه به عنوان بخشی از وظایفش باید بطور ادواری مواد خاص موافقتنامه‌های تجاری چند جانبه را به نفع کشورهای عضو در حال توسعه بررسی نموده و به شورای عمومی گزارش نماید. عضویت در این کمیته‌ها نیز برای تمامی نمایندگان کشورهای عضو آزاد است. در ماده ۶، تاسیس دبیرخانه سازمان که در راس آن دبیرکل قرار دارد پیش‌بینی شده است. کنفرانس وزراء باید دبیرکل را منصوب و حدود اختیارات، وظایف و شرایط تصدی وی را معین نمایند. دبیرکل نیز کارمندان دبیرخانه را انتخاب می‌کند. مسئولیت دبیرکل و کارمندان دبیرخانه منحصراً ماهیتی بین‌المللی دارد و آنها نباید دستوری از هیچیک از دولت‌ها و هر مقامی خارج از سازمان را بپذیرند. طبق ماده ۱۱، اعضاء اصلی این سازمان همان طرف‌های متعاقد در گات می‌باشند. تصمیم‌گیری برای پذیرش عضو جدید در سازمان، در حیطه اختیارات کنفرانس وزراء با دو سوم آراء کشورهای عضو است. هر کشوری باید پس از انجام مذاکرات مربوط به پذیرش موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت گات ۱۹۴۷ بعنوان یک طرف متعاقد پذیرفته شود و پس از الحاق به گات ۱۹۴۷، موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت و موافقتنامه‌های

⁷ <http://www.irtr.ir/>

پیوست آن را بپذیرد. از طرفی عضویت در سازمان تجارت جهانی مستلزم پذیرش دیگر موافقتنامه‌های مورد نظر یعنی گات ۱۹۹۴ و همینطور دیگر موافقتنامه‌های غیر کالایی و تصمیمات وزیران خواهد بود.

دسترسی به بازار

در مذاکرات دور اروگوئه و در بخش مربوط به دسترسی به بازار از طریق کاهش تعرفه‌ها توافق گردید که کشورهای پیشرفته متوسط موزون تعرفه‌های وارداتی خود را با استثنای مواد سوختی طی یک دوره پنج ساله با ۳۸ درصد کاهش از ۶/۳ درصد به ۳/۹ درصد برسانند. البته برحسب گروه‌های کالایی، این کاهش تعرفه‌ها یکسان و متوازن صورت نگرفته. بطور مثال بالاترین کاهش بین ۴۰ تا ۷۰ درصد مربوط به بخش‌هایی می‌شد که در حال حاضر نیز تعرفه‌های متعادلی دارند. نظیر چوب، کاغذ، خمیر کاغذ، اثاثیه، فلزات و ماشین‌آلات غیر برقی. در حالیکه کاهش‌های بین ۲۰ تا ۲۵ درصد مربوط به بخش‌هایی بود که با مشکلات تعدیل ساختاری مواجه بودند و سطوح حمایت از آنها نیز بالا بود، نظیر منسوجات و پوشاک، تجهیزات حمل و نقل، چرم، کفش، لاستیک و کالاهای سفری. علاوه بر این، واردات مشمول تعرفه صفر از ۲۰ درصد به ۴۳ درصد افزایش یافت که البته در بین گروه‌های کالایی متوازن نمی‌باشد. افزایش سهم واردات معاف از تعرفه در مورد محصولات نظیر ماشین‌آلات، فلزات، فرآورده‌های معدنی، چوب، کاغذ، خمیر کاغذ، اثاثیه و فرآورده‌های شیمیایی بیشتر و در مقابل سهم واردات محصولات نظیر منسوجات و پوشاک و چرم کمتر خواهد بود. سهم واردات مشمول تعرفه‌های بالا (بیش از ۱۵ درصد) به بازار کشورهای پیشرفته نیز از ۷ درصد به ۵ درصد تنزل کرد. همه این موارد مربوط به گذشته است و مذاکرات برای کاهش نرخ‌ها در بخش‌های مختلف همچنان ادامه دارد. در مورد کشورهای در حال توسعه درصد کاهش معینی در متوسط موزون تعرفه‌های وارداتی همچون کشورهای پیشرفته اعمال نخواهد شد، بلکه هر کشور متناسب با سیاست‌های آزاد سازی تجاری درصد کاهش مشخصی را در مورد متوسط نرخ تعرفه کالاهای صنعتی وارداتی خود متعهد می‌گردد. کشورهای در حال توسعه پذیرفتند که تمام یا بخش قابل توجهی از ردیف‌های تعرفه‌ای خود را با نرخ‌های تعرفه ثابتی محدود و لازم‌الاجرا (Binding) تثبیت نمایند که بطور متوسط سهم واردات کالاهای صنعتی این کشورها - با تعرفه ثابت - از ۱۴ درصد به ۵۹ درصد افزایش یابد. در این میان برخی از کشورهای در حال توسعه نظیر آرژانتین، برزیل، کلمبیا، جامائیکا و اروگوئه پذیرفتند که ۱۰۰ درصد واردات صنعتی خود را مشمول نرخ‌های تعرفه‌ای ثابت و لازم‌الاجرا قرار دهند. کشورهای اروپای شرقی عضو گات نیز موافقت کردند که به جای ۷۴ درصد، ۹۶ درصد واردات محصولات صنعتی خود را طی یک دوره پنج ساله مشمول تعرفه‌های ثابت تثبیت شده و لازم‌الاجرا قرار دهند.

یکی از تبعات مهم عضویت کشورها در سازمان تجارت جهانی کاهش تعرفه‌های گمرکی است که از نتایج اعمال این موافقتنامه می‌باشد. اثر این کاهش بر وضعیت رقابتی صنایع، اشتغال، تخصیص منابع، بودجه دولت و غیره موضوعی است که در صورت عضویت در سازمان تجارت جهانی و قرار گرفتن در شرایط رقابت بین‌المللی از اهمیت بسزائی برخوردار خواهد شد.

موافقتنامه کشاورزی

در دور اروگوئه، کشاورزی تحت شمول قواعد عمومی تجارت سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. موافقتنامه

کشاورزی حول سه محور اصلی زیر می‌باشد.

۱. دسترسی به بازار: لغو موانع غیر تعرفه‌ای و تبدیل آنها به تعرفه و حفظ دسترسی جاری و برقراری حداقل دسترسی و کاهش نرخهای تعرفه کالاهای کشاورزی از جمله توافقها می‌باشد.

۲. حمایت داخلی: حمایت‌های سبز که مجاز شمرده می‌شوند. حمایت‌های کاهش یابنده موسوم به حمایت‌های زرد باید در بخش کشاورزی هر کشوری محاسبه و در طول زمان کاهش پیدا کنند.

۳. یارانه‌های صادراتی: حمایت‌های یارانه‌ای از صادرات بخش کشاورزی باید محاسبه و در طول زمان کاهش یابند. در زمینه کشاورزی بر اساس موافقتنامه مربوطه، یارانه‌ها و حمایت‌های داخلی برای کشورهای در حال توسعه باید به میزان ۱۴ درصد و یارانه‌های صادراتی به میزان ۲۴ درصد کاهش یابند، و تنها حمایت‌هایی که آثار اختلالی بر تجارت یا تولید نداشته باشند از کاهش معاف هستند. به علاوه بر اساس ماده ۱۵ موافقتنامه کشاورزی (رفتار ویژه و متمایز) کشورهای در حال توسعه عضو مجاز شده بودند تعهدات مربوط به کاهش را در دوره‌ای حداکثر ۱۰ ساله به اجرا بگذارند. در حال حاضر این شرایط منوط به مذاکرات است.

در دور دوحه مذاکرات زیادی در بخش کشاورزی صورت گرفت. کاهش یارانه‌های صادراتی کشاورزی یکی از مباحث مهم این مذاکرات در بخش کشاورزی بود که تا به دلیل عدم توافق کشورهای در حال توسعه مورد موافقت قرار نگرفته است و در حال حاضر در دستور بررسی برای تصمیم‌گیری قرار دارد. موافقت‌های اولیه در دور دوحه در سال ۲۰۰۴ حاکی اقدامات عمده‌ای در جهت کاهش و حذف یارانه‌های کشاورزی در بین کشورهای متعاقد بوده است.

سیاست‌های حمایتی خاصی از جمله قیمت‌های تضمینی جهت خرید محصولات اساسی، حفظ و تثبیت حداقل قیمت‌ها، بالا بردن سطح درآمد کشاورزان از طریق اعطای یارانه‌های متعدد مبارزه با آفات و بیماری‌ها، وضع تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی بر محصولات کشاورزی و وارداتی و غیره در بخش کشاورزی از جمله موارد مهم قابل طرح در این بخش می‌باشد. زمینه مشوق‌های تولیدی کشاورزی قوانین و مقررات مختلفی در کشورها معمولاً به تصویب رسیده که بسیاری از آنان بطور مستقیم تولیدات بخش کشاورزی را حمایت می‌کنند و برخی دیگر بطور غیر مستقیم از طرق مختلف منجر به حمایت بخش کشاورزی می‌شوند. در بخش موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به بسیاری از این مشوق‌ها که بالاخص از طریق حمایت محصولات صنعتی بر این بخش اثر خواهد گذاشت اشاره خواهیم کرد. این مشوق‌ها شامل مشوق‌های صادراتی، مشوق‌های منطقه‌ای، حمایت از تولیدات داخلی، مشوق‌های سرمایه‌گذاری، مشوق‌های مشارکتی، مشوق‌های زیربنایی (فراهم آوردن تسهیلات زیربنایی)، حمایت از اختراعات و ابداعات و سایر مشوق‌ها می‌باشند که اغلب آنها در بخش کشاورزی هم اثر مستقیم و هم غیرمستقیم دارند.

قیمت‌های تضمینی محصولات اساسی کشاورزی از حمایت‌های مطرح در این بخش است. یارانه‌های کود و بسیاری از خدمات کشاورزی یارانه‌ای نیز در این بخش وجود دارند که همگام با مصوبات گذشته و جاری سازمان تجارت جهانی در این بخش در فرآیند الحاق باید مدنظر قرار گیرند.

موافقتنامه اقدامات بهداشتی و بهداشت نباتی

هدف این موافقتنامه^۸ ایجاد شرایط لازم برای حمایت و حفاظت از بهداشت انسانها، حیوانات و نباتات است و در

^۸ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm
<http://www.irtr.ir/wto/multilateral/index.htm>

صدد اعمال قیودی است که اقدامات مزبور وسیله تبعیض دلخواه یا غیر قابل توجیه میان اعضا را فراهم نیورد و یا محدودیت پنهان تجاری ایجاد نکند. این موافقتنامه شامل مجموعه‌ای از قواعد و اصولی است که به اعضا اطمینان می‌دهد که اقدامات تجاری بهداشتی اتخاذ شده موجه بوده و در برگیرنده موانع غیرموجه برای تجارت بین‌المللی نیست. این موافقتنامه کشورهای عضو را وادار به تبعیت از استانداردهای واحدی نمی‌کند، بلکه اجازه می‌دهد کشورها با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی و اقلیمی خود استانداردهای مناسبی برای حفاظت از بهداشت و حیات انسان و حیوان و نبات بکار گیرند. اما در عین حال از این کشورها می‌خواهد نسبت به رعایت شفافیت و اطلاع‌رسانی مناسب به اعضا در مورد استانداردها و مقررات فنی خود اقدام نمایند. علاوه بر این از کشورهای عضو درخواست شده برای استانداردهای خود مبنای علمی قابل دفاع در نظر بگیرند.

در واقع سؤال مورد نظر آن است که از کجا می‌توان مطمئن شد که غذاهایی که وارد یک کشور شده و به دست مصرف‌کنندگان می‌رسد از سلامت کافی برخوردار است و از کجا می‌توان مطمئن شد که محدود کردن واردات به بهانه سلامتی مواد غذایی و گیاهی به منظور حمایت از تولیدکنندگان داخلی وضع نشده است. موافقتنامه بهداشت مواد غذایی، حیوانات، گیاهان و استانداردها (SPA, SPS)⁹ قوانین مربوطه را روشن می‌سازد. این موافقتنامه به کشورها اجازه می‌دهد که استانداردهای خود را وضع نمایند اما در عین حال این استانداردها باید علمی باشند و تا حدی وضع شوند که برای سلامت انسان، حیوان و گیاه لازم هستند و نباید بین کشورها تبعیض قائل شوند. کشورهای عضو تشویق شده‌اند که از استانداردهای بین‌المللی استفاده کنند، با این وجود در صورتی که مایل باشند می‌توانند از اقداماتی که استانداردهای بالاتری را تأمین می‌کند استفاده کنند. ماده ۷-۵ از موافقتنامه¹⁰ SPS اقدامات موقتی احتیاطی¹¹ را مجاز می‌داند. همچنین موافقتنامه به کشورها اجازه می‌دهد که از استانداردهای متفاوت و روش‌های مختلف برای بازرسی کالاها استفاده شود. پس چگونه یک کشور می‌تواند مطمئن شود که عملیاتی را که برای محصولاتش بکار می‌برد برای کشور واردکننده قابل قبول باشد؟ در صورتی که یک کشور صادرکننده بتواند نشان دهد که اقداماتی که بکار می‌برد برای صادرات دارای همان سطح و استاندارد قابل قبول سلامتی در کشور واردکننده باشد در این صورت انتظار می‌رود که کشور واردکننده استانداردهای کشور صادرکننده را بپذیرد. دولت‌ها باید هر گونه تغییر در مقررات سلامتی و بهداشتی را از قبل اعلام کنند.

این موافقتنامه اعضا را ترغیب نموده تا از استانداردهای بین‌المللی و مقررات فنی هماهنگ استفاده کنند ولی آنها را مکلف به تبعیت از این استانداردها نمی‌نماید. توصیه به رعایت قواعد کمیسیون تنظیم مجموعه قوانین مواد غذایی (CODEX) و توصیه به مشارکت در دفتر بین‌المللی بیماریهای مسری حیوانی (OIDE) و کنوانسیون بین‌المللی حفظ نباتات از این جمله است.

در موافقتنامه تصریح شده که کشورها مادامی که توجیه و ادله منطقی برای این اقدامات و استانداردهای حمایتی داشته باشند نمی‌توان از آنها جلوگیری نمود. همچنین از کشورها خواسته شده که نه تنها از انطباق اقدامات منطقی خود در این زمینه‌ها با مفاد این موافقتنامه اطمینان حاصل کنند، بلکه اقدامات دستگاه‌های غیر دولتی نیز باید با این موافقتنامه سازگار باشد. در موافقتنامه موانع فنی تجارت کمیته‌ای برای تحقق اهداف موافقتنامه و نیز مشورت میان اعضا

⁹ - Sanitary and Phytosanitary Agreement.

¹⁰ - Sanitary and Phytosanitary Measures

¹¹ - Precautionary Measures

پیش‌بینی شده است. موافقتنامه، شامل فرآیندهای تولید نیز می‌شود و تعریف جدیدی از مقررات فنی نظیر روش‌های استاندارد پردازش و تولید و همچنین گسترش دامنه اقدامات زیست محیطی را ارائه می‌نماید. دستگاه‌های و سازمان‌های داخلی کشورها معمولاً در این زمینه عمل می‌نمایند. تعیین، تدوین و نشر استانداردهای ملی (رسمی) و نظارت بر اجرای آنها و همچنین انجام تحقیقات مربوطه از وظایف این سازمان‌ها می‌باشد.

موافقتنامه منسوجات و پوشاک

منسوجات و پوشاک از جمله بخش‌های صنعتی است که برای تعدادی از کشورهای در حال توسعه اهمیت بسیاری دارد. هنگامی که کشورهای در حال توسعه و نیز ژاپن در اوائل دهه ۱۹۶۰ بتدریج وارد بازارهای جهانی محصولات پنبه‌ای شدند، آمریکا و متعاقب آن دیگر کشورهای توسعه یافته به منظور حمایت از صنایع داخلی خود درصدد برآمدند که ترتیبات معینی را بر تجارت جهانی این محصول حاکم کنند که به آنها اجازه می‌داد ضمن اعمال محدودیت‌های کمی بر واردات منسوجات و پوشاک از این کشورها، از انجام برخی تعهدات خود در قبال گات‌شانه خالی کنند.

از زمان عقد موافقتنامه بین‌المللی منسوجات پنبه‌ای در سال ۱۹۶۱ که بعدها در سال ۱۹۷۴ به موافقتنامه ناظر بر تجارت بین‌المللی منسوجات یا ترتیبات الیاف چندگانه تغییر نام یافت. تاکنون در چندین مرحله کالاها و کشورهای تحت پوشش این موافقتنامه افزایش پیدا کرده است. در ابتدا تنها منسوجات پنبه‌ای تحت پوشش موافقتنامه قرار داشت، بتدریج الیاف مصنوعی و پشمی نیز مشمول آن قرار گرفت و در سال ۱۹۸۶ به تمامی الیاف نباتی و ابریشمی هم تسری پیدا کرد. در حال حاضر تمامی الیاف (به جز چند استثناء) تحت پوشش ترتیبات الیاف چندگانه قرار دارند. این ترتیبات نه تنها فرصت‌های صادراتی کشورهای در حال توسعه را محدود می‌کند، بلکه بر رفاه مصرف‌کنندگان در ممالک توسعه یافته نیز اثر منفی دارد. مذاکرات قبلی گات برای توقف این تبعیض، به لحاظ فشار گروه‌های ذینفوذ حامی صنایع داخلی در ممالک توسعه یافته، قرین موفقیت نبود. طی مذاکرات کندی و توکیو، علیرغم فشارهای زیادی که ممالک در حال توسعه برای حذف یا کاهش موانع و سهمیه‌های وارداتی بر ممالک توسعه یافته وارد آمد، با این حال مقاومت‌های سیاسی در آمریکا و جامعه اروپا به حدی بود که هرگونه اقدام در جهت کاهش حمایت‌ها به نفع کشورهای در حال توسعه را عقیم ساخت. از این رو متوقف کردن این رژیم تجاری تبعیض‌آمیز، هدف عمده بسیاری از کشورهای در حال توسعه در مذاکرات دور اروگوئه بود.

هدف این موافقتنامه^{۱۲} آزادسازی تجاری بازار منسوجات و پوشاک می‌باشد. تا قبل از تدوین این موافقتنامه، بازار جهانی منسوجات و پوشاک عمدتاً تحت «ترتیبات الیاف چندگانه»^{۱۳} اداره می‌شد که هدفش فرصت دادن به کشورهای توسعه یافته برای مقابله با تولیدات ارزان قیمت کشورهای در حال توسعه و رفع مشکلات داخلی این صنایع بود. این ترتیبات ابتدا به صورت کوتاه مدت و تنها با شمول محصولات نخی آغاز شد و دامنه شمول آن به انواع الیاف و محصولات و کشورهای واردکننده توسعه یافته و صادرکننده در حال توسعه گسترش یافت. ترتیبات موافقتنامه الیاف چندگانه (MFA) به نفع کشورهای توسعه یافته تبعیض‌آمیز می‌باشد.

¹² Agreement of Textile and Clothing (ATC).

¹³ Multi Fibre Arrangement (MFA).

موافقتنامه منسوجات و پوشاک در حقیقت یک چارچوب حقوقی برای توقف ترتیبات ایفای چندگانه و ادغام تجارت جهانی منسوجات و پوشاک در گات ۱۹۴۴ طی یک دوره انتقالی ۱۰ ساله و تسری دادن همان اصول و قواعد حاکم بر تجارت سایر کالاها بر تجارت منسوجات و پوشاک است. طبق این موافقتنامه تمامی اعضاء سازمان جهانی تجارت موظفند محدودیت‌های موجود بر تجارت این محصولات را طی یک دوره ۱۰ ساله برطرف سازند. طبق موافقتنامه منسوجات و پوشاک، کالاهای مشمول محدودیت‌های ایفای چندگانه باید طی ۴ مرحله و بر حسب درصدهای ثابتی تحت اصول و قواعد گات قرار گیرند. در ماده ۶ موافقتنامه یک مکانیسم حفاظتی پیش‌بینی شده که طبق آن در صورتی که واردات منسوجات و پوشاک موجب خسارت جدی بر صنایع داخلی کشور وارد کننده گردد، می‌توان طی دوره انتقال، محدودیت‌های جدیدی بر واردات وضع نمود.

این موافقتنامه در چهار مرحله اقدام به رفع محدودیت سهمیه بندی و کاهش تعرفه در مورد اقلام مشمول می‌نماید تا نهایتاً بازار این محصولات طبق مقررات گات اداره گردد. براساس این موافقتنامه از اول ژانویه ۲۰۰۵، کلیه اقلام باید مشمول آزادسازی قرار گیرند.

موافقتنامه موانع فنی فرا راه تجارت

مقررات فنی و استانداردهای صنعتی بسیار مهم هستند اما از کشوری به کشور دیگر متفاوت هستند. داشتن استانداردهای متفاوت تجارت و تولیدکنندگان را با مشکل مواجه می‌سازد. به علاوه چنانچه استانداردها به طور دلخواه وضع شوند می‌توانند به عنوان بهانه‌ای برای حمایت از صنایع داخلی وضع شده و مانعی برای توسعه تجارت باشند. این موافقتنامه^{۱۴} ضمن تقویت قوانین موجود استانداردها، الزام می‌نماید که موضوعاتی از قبیل مشخصات فنی، استانداردها، رویه‌های مربوط به ارزیابی، مطابقت و آزمایش نباید به شکل ناعادلانه‌ای منجر به ایجاد موانع بر سر راه تجارت گردند. به عبارت دیگر مقررات فنی نباید بیش از حدی که برای تحقق یک هدف مشروع ضرورت دارد، محدود کننده تجارت باشند به عبارت دیگر موافقتنامه موانع فنی تجارت^{۱۵} سعی بر آن دارد که استانداردها و مقررات فنی منجر به ایجاد موانع غیرضروری تجاری نشود. این موافقتنامه برای کشورها این حق را قائل می‌شود که استانداردهای مورد نظر خود را وضع تا منافع مصرف‌کنندگان را تأمین کنند. به علاوه اعضا از اتخاذ اقدامات لازم برای تأمین استانداردها منع نشده‌اند. اما برای آن که از تنوع بسیار زیاد مقررات فنی جلوگیری شود موافقتنامه کشورهای عضو را ترغیب می‌کند که از استانداردهای بین‌المللی استفاده کنند - در صورتی که این استانداردها مناسب هستند - اما آنها را ملزم به تغییر در میزان حمایت‌های داخلی نمی‌کنند. به علاوه موافقتنامه اذعان می‌دارد که پروسه‌هایی که برای تعیین آنکه آیا یک کالا با استانداردهای داخلی تطابق دارد یا خیر باید عادلانه و قابل اعمال باشد و هرگونه پروسه‌ای را که به کالاهای داخلی مزیت غیرعادلانه بدهد نامطلوب می‌داند. همچنین موافقتنامه کشورها را تشویق می‌کند که پروسه تست و آزمون استاندارد در کشورهای دیگر را مورد ارزیابی قرار دهند. تولیدکنندگان و صادرکنندگان باید از آخرین استانداردهای موجود در بازار آگاه باشند و تمام کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی ملزم به تأسیس مراکزی بر آزمون استانداردهای کالاهای وارداتی هستند.

¹⁴ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm

<http://www.irtr.ir/wto/multilateral/index.htm>

¹⁵ - Technical Barriers to Trade Agreement (TBT)

اثرات منفی رشد مقررات فنی و استانداردها در کشورها بر تجارت بین الملل از جهت تحمیل هزینه‌های رعایت این استانداردها باعث شد که در دور توکیو موافقتنامه چند طرفه موانع فنی تجارت امضاء گردید. این موافقتنامه نحوه چگونگی تهیه، تصویب و اجرای مقررات فنی، استانداردها و رویه‌های ارزیابی را مشخص می‌نمود. در دور اروگوئه این موافقتنامه جامع‌تر شده و به موافقتنامه فنی فرا راه تجارت تبدیل گردید.

طبق ماده ۲۰ موافقتنامه گات هرگونه اقدام ضروری برای حفظ حیات، سلامت انسان، حیوان و نبات و همچنین هرگونه ممنوعیت یا محدودیت وارداتی یا صادراتی که برای اجرای استانداردها یا مقررات طبقه بندی، درجه بندی یا بازاریابی کالاها در تجارت بین المللی ضرورت دارند مجاز دانسته شده است.^{۱۶} مشروط به آنکه این اقدامات برای تبعیض و یا اقدامات حمایتی مورد استفاده قرار نگیرد. به علاوه دو موافقتنامه سازمان تجارت جهانی درخصوص سلامتی غذا و گیاهان و حیوانات و استانداردهای محصولات طراحی شده است.^{۱۷}

سازمان تجارت جهانی اعضا را ملزم به داشتن استاندارد کالا نمی‌کند و همچنین این سازمان در تدوین یا نوشتن استانداردها نیز دخالتی ندارد بلکه این موافقتنامه درصدد است که مقررات فنی اجباری، استانداردهای سلیقه‌ای و آزمایش و صدور گواهی محصولات، باعث ایجاد موانع غیرضروری در تجارت نشوند. اصول اساسی این موافقتنامه به شرح زیر است:

۱. یکسان‌سازی مقررات و رویه‌ها
۲. رعایت اصل عدم تبعیض و رفتار ملی
۳. هماهنگ‌سازی مقررات فنی، استانداردها و رویه‌های ارزیابی مطابقت
۴. تائیدیه متقابل
۵. اجتناب از ایجاد موانع غیرضروری فرا راه تجارت
۶. شفافیت
۷. مقررات ناظر بر حسن انجام کار

استانداردها، مقررات فنی، رویه‌های ارزیابی و غیره که در قوانین و مقررات استاندارد کشورها وجود دارد، در رابطه با موانع فنی تجارت، تنها در مواردی که با جریان تجارت ارتباط دارد حائز اهمیت می‌باشد. چنانچه توجه منطقی برای اعمال استانداردهای اجباری ارائه گردد، طبق مفاد موافقتنامه مورد نظر، در صورت عضویت در سازمان جهانی تجارت نمی‌توان کشورها را از اعمال و رعایت این استانداردها بازداشت. نکته دیگر در مورد انطباق با مفاد موافقتنامه موانع فنی تجارت، این است که کشورها باید هر چه بیشتر استانداردها و مقررات فنی خود را با مؤسسات بین‌المللی استاندارد هماهنگ سازند.

موافقتنامه ضوابط سرمایه گذاری تجاری

دولت‌ها به منظور جذب سرمایه گذاری‌های مستقیم خارجی، ضمن انجام اقداماتی نظیر اعطاء مشوق‌های مالی،

¹⁶ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm

<http://www.irtr.ir/wto/multilateral/index.htm>

¹⁷ - http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif-e/agrm4-e.htm

Understanding the WTO: the agreements standards and safety, WTO Switzerland

تخفیفات و بخشودگی‌های مالیاتی، تامین خدمات ترجیحی و غیره، مجموعه‌ای از الزامات و شرایط را در جهت ترغیب این نوع سرمایه‌گذاری مقرر می‌دارند. این الزامات در برگیرنده ضوابطی نظیر ضابطه محتوی داخلی، ضابطه الزام ساخت، ضابطه عملکرد صادرات، انتقال تکنولوژی و غیره است که مجموعاً شرایط ورود سرمایه خارجی به کشور میزبان را تشکیل می‌دهند. چنانچه این اقدامات سرمایه‌گذاری به تجارت کالاها مربوط شوند، اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت نامیده می‌شوند. در خلال سال‌های اولیه مذاکرات دور اروگوئه، برخی از کشورهای پیشرفته تلاش کردند تا ضمن کسب توافق بین‌المللی در خصوص رعایت اصول حق تاسیس و رفتار ملی نسبت به شرکت‌های فراملیتی، این اصول را به نظام تجاری چندجانبه مرتبط سازند که بدنبال مقاومت گروهی از کشورهای در حال توسعه، نهایتاً به چگونگی انطباق مقررات گات با اقداماتی که سرمایه‌گذاری را با تجارت کالایی مرتبط می‌سازد متمرکز گردید. در واقع شرکت‌های بزرگ چندملیتی برای سالها سعی کرده‌اند به هر کشوری که می‌خواهند وارد شده، کارخانه یا فعالیت‌های تولیدی و معدنی آغاز کنند و تقاضا کنند که با آنها نظیر بنگاه‌های داخلی رفتار شود و هیچ‌گونه مقررات محدودکننده‌ای بر آنها در خصوص اینکه از کجا داده‌های خود را تهیه کنند و یا نیروی کار را از کجا استخدام نمایند وجود نداشته باشد.^{۱۸}

این موافقتنامه شامل اقداماتی است که تجارت کالاها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با دقت بر این موضوع که برخی اقدامات محدودکننده محل تجارت هستند و کشورهای عضو نباید اقدام تبعیض آمیزی را برای خارجی‌ان و یا محصولات خارجی بکار گیرند اقدامات سرمایه‌گذاری را که منجر به محدود کردن مقادیر کمی می‌شود نیز غیرقانونی می‌دانند. این موافقتنامه، تعهدات جدیدی را برای کشورها مقرر نمی‌دارد، بلکه اقدامات سرمایه‌گذاری که با تعهدات کشورها در زمینه رعایت رفتار ملی در مورد وضع مالیات و مقررات داخلی و حذف محدودیت‌های کمی مغایرت دارد را ممنوع می‌سازد. شروط و ضوابط سرمایه‌گذاری که با اصول گات مغایرت دارند، عبارتند از:

الف - الزام سرمایه‌گذار خارجی در استفاده میزان معینی از نهاده‌های تولید خود از منابع داخلی کشور میزبان.

ب - الزام سرمایه‌گذار خارجی به محدودیت محصولات وارداتی یا صادرات تولید نهایی.

ج - الزام بر صدور میزان معینی از تولید.

د - الزام سرمایه‌گذار به استفاده بخشی از درآمد صادراتی خود برای پرداخت هزینه واردات.

ه - الزام سرمایه‌گذار خارجی مبنی بر فروش نسبت معینی از تولید در بازار داخلی.

استثنائاتی که اعمال آنها در چارچوب مقررات گات مجاز شناخته شده‌اند (نظیر اخلاق عمومی، امنیت ملی، حفظ محیط زیست و غیره) در موافقتنامه اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت نیز قابل استناد می‌باشند. بطور مثال کشورهای در حال توسعه با توجه به مشکلات تراز پرداخت‌ها به استناد ماده ۱۸ گات ۱۹۴۷ می‌توانند موقتاً اجرای برخی از مفاد موافقتنامه سرمایه‌گذاری را به حالت تعلیق درآورند. بطور کلی هرگونه معذوریت و محدودیتی که در اجرای مفاد اصول و مقررات گات با آنها مواجه بوده‌اند، در صورت ارائه ادله منطقی، قابل اعمال در مورد این موافقتنامه نیز خواهد بود و این موافقتنامه ضمن اینکه تعهد جدیدی را برای کشورهای مقرر نمی‌دارد، ناقض آزادی عمل و حاکمیت اعضاء در اعمال محدودیت‌های خاص (با توجه به مشکلات داخلی) بر جریان ورود سرمایه‌گذاری خارجی نیز نمی‌باشد.

¹⁸ - <http://www.peaceandjustice.org/issues/econojustice/gl.wto3.html>

The world trade organization and its multilateral trade agreements (GATT, GATS, TRIPs, TRIMs, etc.) Keith Ferguson

هدف این موافقتنامه^{۱۹}، گسترش آزاد سازی تجاری، تسهیل سرمایه گذاری همراه با تضمین رقابت است. در این موافقتنامه بکارگیری آن دسته از ضوابط سرمایه گذاری تجاری که با مقررات مواد ۳ (اصل رفتار ملی) و ۱۱ (اصل حذف کلی محدودیتهای مقداری) گات ۱۹۹۴ مغایرت دارند، ممنوع اعلام شده است.^{۲۰} دو دسته الزامات محتوی داخلی و تراز تجاری و نیز ضوابط سرمایه گذاری تجاری شامل الزامات تراز تجاری (به عنوان یک محدودیت مرزی)، الزامات تراز ارزی و الزامات فروش داخلی مغایر با اصول فوق تشخیص داده شده‌اند. این موافقتنامه کشورهای عضو را ملزم می‌سازد که هیچ‌گونه اقدامی را که ناسازگار با ماده ۳ قانون گات (برخورد ملی^{۲۱}) و ماده ۱۱ حذف عمومی محدودیت‌های کمی (سهیمیه‌ها) باشد، وضع نمایند. شروط سرمایه گذاری که با موافقتنامه گات مغایرند عبارتند از:

- ۱- ضابطه یا شرط محتوای داخلی (مغایر با تعهد رفتار ملی) که براساس آن یک شرکت خارجی متعهد می‌شود میزان معینی از داده‌های مورد استفاده در تولید نهایی خود را از منابع داخلی تهیه نماید.
  - ۲- تعهد شرکت سرمایه گذاری خارجی مبنی بر اینکه محصولات وارداتی باید به میزانی از حجم یا ارزش صادرات تولید نهایی محدود گردد، که موسوم است به ضابطه متوازن کننده تجارت و با تعهد رفتار ملی اعضای گات مغایرت دارد.
  - ۳- الزام مبنی بر اینکه حجم یا ارزش معینی از تولید باید صادر گردد. موسوم به ضابطه عملکرد صادرات که با ماده ۱۱ گات (حذف کلی محدودیت‌های کمی) مغایرت دارد.
  - ۴- در چارچوب محدودیت‌های ارزی الزامی که طبق آن سرمایه گذار متعهد می‌گردد بخشی از درآمدهای صادراتی را برای پرداخت هزینه‌های واردات استفاده نماید. با ماده ۱۱ گات مغایرت دارد.
  - ۵- تعهدی که طبق آن سرمایه گذار (شرکت خارجی) باید لیست معینی از تولید را در بازار داخلی به فروش برساند. با ماده ۱۱ گات مغایرت دارد.
  - ۶- تعهدی که طبق آن سرمایه گذار (شرکت خارجی) باید بخش معینی از تولید را از بازار داخلی اتباع نماید. با ماده ۱۱ گات مغایرت دارد.
  - ۷- خرید سرمایه گذار خارجی از کالای وارداتی محدود به ارزش یا میزان تولید محصولات داخلی باشد که صادر می‌شود.
  - ۸- واردات سرمایه گذار خارجی از محصولات وارداتی منوط به تولید داخلی به لحاظ میزان تولید، ارزش و یا صادرات آن بنگاه شود.
  - ۹- دسترسی بنگاههای تولیدی سرمایه گذار خارجی به منابع ارزی برای واردات محدود به دسترسی به منابع ارزی حاصل از صادرات محصولات آن بنگاه شود.
  - ۱۰- میزان صادرات و یا فروش برای صادرات سرمایه گذار خارجی محدود به میزان تولید یا ارزش تولید داخلی آن بنگاه باشد.
- در واقع یک لیست از اقدامات سرمایه گذاری که در تضاد با موافقتنامه‌های گات هست به موافقتنامه منضم

¹⁹ - Trade-Related Investment Measures (TRIMs) Agreement.

²⁰ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm

<http://www.irtr.ir/wto/multilateral/index.htm>

²¹ - National Treatment

می‌باشد. این لیست شامل اقداماتی است که مستلزم وجود سطوح خاصی از خریدهای داخلی است. این موافقتنامه اقداماتی که واردات یک شرکت را محدود می‌کند و یا محدودیت‌هایی را برای صادرات وضع می‌کند محدود می‌سازد. استثنائاتی که اعمال آنها در چهارچوب مقررات گات مجاز شناخته شده‌اند نظیر اخلاق عمومی، امنیت ملی، حفظ محیط زیست و غیره در موافقتنامه اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت نیز قابل استناد می‌باشند. به طور مثال کشورهای در حال توسعه با توجه مشکلات ترازپرداخت‌ها به استناد ماده ۱۸ گات می‌توانند موقتاً اجرای برخی از مفاد موافقتنامه سرمایه‌گذاری را به تعلیق درآورند. به طور کلی هرگونه محدودیتی که در اجرای مقررات گات با آن مواجه بوده‌اند در صورت ارائه ادله منطقی قابل اعمال در مورد این موافقتنامه نیز قابل استفاده خواهد بود. برخی معتقدند که چنین محدودیت‌هایی و ملزومات آن غیرمعقول بوده و این نگرانی وجود دارد که این موافقتنامه می‌تواند منافع کشورهای در حال توسعه را از سرمایه‌گذاری‌های خارجی محدود کند.

تحت این موافقتنامه کشورهای عضو باید سایر اعضا را از اقدامات سرمایه‌گذاری خود که با این موافقتنامه در تضاد است مطلع سازند. به کشورهای عضو، بنا به سطح توسعه آنها، دوره انتقالی برای حذف این ضوابط داده شده است و دوره انتقال قابل تمدید است. شورای کالاها موافقت کرده که این دوره انتقال برای برخی کشورهای در حال توسعه افزایش یابد. موافقتنامه کمیته‌ای را برای بازرسی و بکارگیری اقدامات سرمایه‌گذاری تأسیس کرده است. به علاوه اعضا باید بررسی کنند که آیا باید مقرراتی برای سیاست‌های سرمایه‌گذاری و رقابتی وضع شود. این موضوع در دستور کار کمیته توسعه مذاکرات دور Doha قرار گرفته است. همچنین در موافقتنامه پیش‌بینی شده است که کشورهای عضو طی دوره انتقال می‌توانند اقدامات محدودکننده سرمایه‌گذاری را در قبال سرمایه‌گذاری جدید وضع نمایند که در واقع نوعی حمایت از سرمایه‌گذاران موجود به حساب می‌آید.

کمیته ضوابط سرمایه‌گذاری تجاری بر عملکرد و اجرای موافقتنامه نظارت دارد و مسؤولیتهایی که شورای تجارت کالا به آن محول می‌کند را انجام می‌دهد. از سال ۲۰۰۰ شورای تجارت کالا عملکرد موافقتنامه ضوابط سرمایه‌گذاری تجاری را بررسی می‌کند تا در صورت لزوم این موافقتنامه با مقرراتی در خصوص سیاست سرمایه‌گذاری و رقابتی اصلاح و تکمیل شود.

قوانین جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در کشورها تعیین‌کننده ضوابط سرمایه‌گذاری خارجی است.

موافقتنامه رویه‌های ضد دامپینگ

برخی اوقات صادرکنندگان محصولات خود را زیر قیمت بازار می‌فروشند. این عمل اصطلاحاً دامپینگ یا قیمت شکنی نامیده می‌شود بعنوان رویه تجاری غیرمنصفانه‌ای که باعث اختلال در رقابت می‌شود، در تجارت بین‌الملل مطرح می‌گردد. براساس این موافقتنامه محصولی زیر قیمت (دامپینگ شده) محسوب می‌شود که قیمت صادراتی آن کمتر از قیمت اخذ شده برای همان نوع محصول در کشور صادرکننده باشد. این موافقتنامه، قیمت شکنی را فی‌نفسه محکوم نمی‌کند و عوارض ضد قیمت شکنی نمی‌تواند صرفاً به این دلیل که محصولی زیر قیمت است، وضع شود. لیکن مقرر می‌دارد که چنانچه پس از تحقیقی که به درخواست صنعت داخلی کشور واردکننده آغاز شده، احراز شود قیمت شکنی صورت گرفته است و واردات کالای مربوطه زیر قیمت بازار موجب وارد آمدن یا خطر وارد آمدن صدمه قابل توجهی به صنعت داخلی تولیدکننده محصول مشابه و یا تاخیر مهم در ایجاد آن صنعت شده است و میان واردات زیر قیمت و

لطمه وارده رابطه علی وجود دارد، آنگاه این عوارض می تواند وضع شود. مشکل باید برای آن دسته از تولید کنندگانی بوجود آمده باشد که مجموع تولید محصول آنها سهم عمده‌ای از کل تولید داخلی صنعت را تشکیل می دهد. حقوق و عوارض ضد قیمت شکنی تنها تا زمان و میزانی که برای مقابله با قیمت شکنی که موجب ایراد صدمه شده است قابل وضع است. به عبارت دیگر استثنائات بر لازم الاجرا بودن تعرفه‌ها برای تمامی کشورهای عضو عبارتند از:

- اتخاذ اقدامات ضد دامپینگ (فروش یک کالا در قیمت بسیار پایین)
- سوبسیدها و عوارض گمرکی جبرانی برای خنثی سازی سوبسیدها در سایر کشورها
- اقدامات اضطراری برای کاهش واردات به طور موقتی برای حمایت از صنایع داخلی.^{۲۲}

چنانچه شرکتی کالایی را به قیمت پایین تر از قیمتی که معمولاً اجناس خود را می فروشد به یک بازار خارجی صادر کند می گویند که آن کالا را دامپ نموده است. بسیاری از دولت‌ها از اقدامات ضد دامپینگ استفاده می کنند تا از صنایع داخلی خود حمایت کنند. سازمان تجارت جهانی شرایط خاصی را برای اجرای اقدامات ضد دامپینگ بیان نموده است. به عنوان مثال این سازمان زمانی اعضاء را مجاز به اعمال چنین اقداماتی (ضد دامپینگ) می داند که باعث ایجاد صدمه جدی به صنعت رقیب داخلی شود. برای اجرای عملیات ضد دامپینگ دولت‌ها باید مجاز باشند که تفاوت قیمت صادراتی را با قیمت داخلی کشور صادرکننده محاسبه کنند و نشان بدهند که این اقدام باعث زیان و صدمه صنعت داخلی شده است.

ماده ۶ موافقتنامه گات کشورها را مجاز به اتخاذ عملیات ضد دامپینگ می نماید یعنی کشورها اصول مربوط به تعرفه‌های محدود کننده را بشکنند. در واقع آنتی دامپینگ به معنای اعمال تعرفه‌های گمرکی بالاتر بر یک محصول خاص از یک کشور صادرکننده خاص است و به این منظور اعمال می شود که قیمت آن را به قیمت متداول (قیمت واقعی که در بازار داخلی آن کشور اعمال می شود) نزدیک کند و صدمه وارده به صنعت کشور واردکننده را جبران کند. زمانی که قیمت در داخل کشور صادرکننده قابل محاسبه نباشد از قیمتی که به سایر کشورها صادر شده است استفاده می شود و یا قیمت از حاصل جمع هزینه‌های تولید صادرکننده و سود نرمال محاسبه می شود. اما محاسبه تفاوت قیمت به تنهایی کافی نیست. اقدامات ضد دامپینگ زمانی قابل اجراء است که بتوان نشان داد که دامپینگ به صنعت داخلی در کشور واردکننده صدمه و زیان جدی وارد کرده است. بنابر این موضوع باید مورد رسیدگی قرار گیرد. این رسیدگی باید تمامی عوامل مرتبط اقتصادی را که در ارتباط با صنعت مورد نظر است مورد ارزیابی قرار دهد. اگر نتایج رسیدگی نشان داد که صنعت داخلی دچار زیان شده است شرکت صادرکننده می تواند نسبت به افزایش قیمت خود به یک سطح توافق شده بین طرفین اقدام کند تا از اقدامات ضد دامپینگ جلوگیری شود. اقدامات ضد دامپینگ باید حداکثر پس از ۵ سال از زمان اجراء فسخ شود مگر آنکه نشان دهند که حذف آن منجر به زیان صنعت داخلی خواهد شد.

اقدامات ضد دامپینگ در مواردی که حاشیه دامپینگ کوچک است (کمتر از ۲٪ تفاوت قیمت صادراتی با قیمت داخلی) باید به سرعت خاتمه یابد، البته شرایط دیگری نیز باید مهیا باشد. به عنوان مثال این اقدامات باید خاتمه یابد اگر میزان واردات دامپ شده قابل اغماض باشد، به عنوان مثال حجم صادرات از یک کشوری کمتر از ۳٪ کل واردات آن محصول باشد. اما این اقدامات چنانچه هر یک از کشورهای صادرکننده کمتر از ۳٪ کل واردات را داشته باشند ولی در

²² <http://www.wto.org/english/thewto-e/whatis-e/tif-e/agrm8-e.htm>

Understanding the WTO: the agreements: antidumping, subsidies, safeguards: contingencies, etc, WTO, Switzerland.

مجموع ۷٪ کل واردات را به خود اختصاص دهند قابل ادامه خواهد بود.

موافقتنامه الزام می‌نماید که تمامی کشورهای عضو باید کمیته اقدامات ضد دامپینگ را از تمامی اقدامات اعم از مقدماتی و نهایی به سرعت مطلع سازند و در سال دو بار گزارش بدهند. زمانی که تفاوت در نتایج ایجاد می‌شود کشورها می‌توانند از پروسه حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی استفاده کنند. اقدامات ضد دامپینگ از جمله مواردی است که نه تنها پس از الحاق به سازمان تجارت جهانی فعال می‌شود بلکه در حال حاضر نیز نسبت به برخی از کالاها اعمال می‌گردد.

موافقتنامه سوبسیدها و اقدامات جبرانی

در طول تاریخ گات، یارانه‌ها یکی از دلایل عمده تنش‌ها و اختلافات تجاری میان کشورها بوده که این امر عمدتاً بخاطر فقدان یک توافق بین‌المللی در خصوص نقش مناسب دولت‌ها در حمایت از سرمایه‌گذاری، تولید و تجارت بوده است. طبق ماده ۱۶ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات ۱۹۴۷) استفاده از یارانه‌های صادراتی محدود شده است و در مقابل تعدادی از کشورها به استناد ماده ۶ گات، و به منظور جلوگیری از وارد آمدن خسارات مادی به صنایع داخلی خود (از ناحیه صادرات یارانه شده)، نسبت به وضع عوارض جبرانی اقدام نموده‌اند. کشورهای توسعه یافته در قالب توافقات حاصله در چارچوب مذاکرات دور توکیو، موسوم به مقررات یارانه‌ها و عوارض جبرانی، ضمن پذیرش عدم اعطای یارانه‌های صادراتی به محصولات غیر اولیه^{۲۳}، در خصوص فهرست یارانه‌های صادراتی ممنوع توافق کرده بودند. مذاکرات دور توکیو منتج به شکل‌گیری «قانون یارانه‌ها» گردید. در این قانون مواد ۶ و ۱۶ گات تعبیر مجدد شده، راههای وضع عوارض جبرانی به طور کاملتری تعریف گشتند. معذالک توافقات یارانه‌ای به دو دلیل نواقص مقرراتی و پای بند نبودن کشورها به اصول آن عملاً منجر به حل اختلافات یارانه‌ای کشورها نگردید.

اما موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی که در مذاکرات دور اروگوئه منعقد گردید، به میزان قابل توجهی با آنچه که در دور توکیو مورد توافق برخی از کشورهای عضو قرار گرفت تفاوت دارد. این موافقتنامه همچون تمامی موافقتنامه‌های تجاری چندجانبه، کلیه اعضای سازمان تجارت جهانی را در بر می‌گیرد. در این موافقتنامه یارانه یک کمک مالی تعریف می‌شود که توسط دولت یا هر رکن دولتی به شرکت‌ها یا صنایع معینی اعطا می‌شود. این کمک مالی شامل پرداخت مستقیم و جوه، انتقالات مستقیم (نظیر ضمانت‌های وام)، مشوق‌های مالی، اعتبارات مالیاتی، کالاها و خدمات دولتی (باستثنای خدمات زیربنایی) یا هر نوع حمایت قیمتی و درآمدی می‌باشد. محورهای عمده موافقتنامه اخیر عبارتند از:

۱. تعریف یارانه: برابر تعریف کلی، یارانه کمکی مالی از طرف دولت است که منجر به انتقال نفع به گیرنده آن می‌گردد.

۲. دسته‌بندی یارانه‌ها: موافقتنامه، یارانه‌ها را با هدف قانون‌مندی رفتار مقابله‌جویانه به سه دسته کلی تقسیم می‌نماید: الف- یارانه‌های ممنوع که شامل یارانه‌های صادراتی و یارانه‌هایی می‌شوند که استفاده از کالاهای داخلی را در مقابل واردات با صرفه‌تر می‌سازد.

ب- یارانه‌های قابل تعقیب (Actionable)، یارانه‌هایی که باعث وارد آمدن خسارت به صنایع داخلی اعضا

²³ - Non-Primary Products

دیگر شوند یا مزایا و امتیازات اعطایی را خنثی و بلا اثر گردانند و یا منجر به تبعیض جدی در منافع تجاری سایر اعضا گردند.

ج- یارانه‌های غیر قابل تعقیب (مجاز) - یارانه‌های ویژه تحقیقات صنعتی - کمک به فعالیت‌های تحقیقاتی که توسط موسسات آموزشی یا تحقیقاتی بر اساس قرارداد با بنگاه‌ها انجام می‌شود مشروط بر اینکه کمک مورد نظر بیش از ۷۵ درصد هزینه تحقیق صنعتی یا ۵۰ درصد هزینه فعالیت توسعه صنعت پیش از رقابت را شامل نشود. تشخیص چنین یارانه‌هایی مشمول شرایط و آزمون‌های دقیقی می‌باشند. یارانه‌هایی که به بنگاهی خاص، منطقه‌ای خاص و یا صنعتی خاص چه در قانون و چه در عمل تعلق نمی‌گیرد نیز در این بند قرار می‌گیرند.

۳. موافقتنامه از سه نوع صدمه که سوبسیدها ممکن است ایجاد کنند نام برده است:

الف- سوبسید صادراتی یک کشور ممکن است به صنعت داخلی کشور وارد کننده را بواسطه قیمت‌های پائینتر آسیب برسانند.

ب- ممکن است به رقبای صادر کننده کشورهای دیگر آسیب برساند- زمانی که هر دو کالای خود را به یک کشور صادر می‌کنند.

ج- سوبسیدهای داخلی در یک کشور ممکن است صادرکنندگان به بازار کشوری که در مورد کالاهای داخلی از سوبسید استفاده کرده است را تحت تأثیر قرار داده و بدان آسیب برساند.

۴. راه‌های جبران خسارت: دو راه کلی برای جبران خسارات ناشی از یارانه طرف‌های تجاری در موافقتنامه پیش‌بینی شده است.

الف- روش چند جانبه یا روش بین‌المللی: در این روش کشور متضرر شکایت خود همراه با مدارک و دلایلی که نشانگر وارد آمدن تأثیر سوء بر منافع اوست را پس از انجام مشورت‌های لازم با طرف پرداخت کننده یارانه، به رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی جهت بررسی و صدور حکم ارجاع می‌دهد.

ب- روش یک جانبه یا روش داخلی: کشوری که پس از بررسی‌های لازم تشخیص می‌دهد منافعش در نتیجه یارانه کشور دیگری دچار لطمه شده است، می‌تواند رأساً علیه کالای منتفع از یارانه اقدام جبرانی نماید.

۵. رویه‌ها و تشکیلات: بخش عمده‌ای از موافقتنامه، اختصاص به رویه‌های اداری اقامه دعوی، راه‌های اثبات و ارائه ادله و همچنین ساختار ناظر بر موضوعات مرتبط با موافقتنامه دارد.

این موافقتنامه استفاده از سوبسیدها را تحت اصولی مشخص تنظیم می‌کند و اقداماتی را که کشورها می‌توانند برای خنثی سازی اثرات این سوبسیدها اعمال کنند روشن می‌سازد. این موافقتنامه اذعان می‌دارد که یک کشور می‌تواند از پروسه حل اختلافات و مشاجرات^{۲۴} استفاده کند تا درخواست حذف سوبسید و یا آثار جبرانی آن را بنماید و یا کشورها می‌توانند شخصاً رسیدگی کرده و نهایتاً عوارض گمرکی اضافی و یا جبرانی را بر واردات سوبسیدی که به فعالیت‌های داخلی صدمه می‌رساند اعمال کنند. این موافقتنامه فقط برای سوبسیدهای خاص اعم از داخلی و یا صادراتی قابل اعمال است.

این موافقتنامه برای کالاهای کشاورزی و محصولات صنعتی قابل اعمال است مگر در شرایطی که سوبسیدها

²⁴ - Dispute Settlement Procedure

تحت مقررات ماده صلح^{۲۵} از موافقتنامه کشاورزی مستثنی شده است.

سوبسیدهای ممنوع شده عبارتند از سوبسیدهایی است که اهداف صادراتی مشخص را دنبال می‌کنند و یا تولید کنندگان را ملزم به استفاده از کالاهای داخلی به جای کالاهای وارداتی می‌کنند. این نوع سوبسیدها قدغن شده‌اند چرا که تجارت بین‌المللی را مختل می‌کنند و احتمالاً تجارت سایر کشورها را دچار زیان می‌سازند. با این وجود ممکن است در پروسه حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی مورد رسیدگی قرار گیرند. اگر کمیته حل اختلاف تشخیص دهد که سوبسید مورد نظر ممنوع می‌باشد باید سریعاً حذف شود در غیر این صورت طرف تجاری نیز می‌تواند از اقدامات جبرانی استفاده کند. چنانچه محصولات داخلی از چنین سوبسیدهایی آسیب بینند می‌توانند از وضع عوارض جبرانی استفاده کنند. در سوبسیدهای قابل اعمال کشور شاکی باید نشان دهد که وضع سوبسید صادراتی اثرات منفی بر منافع کشور وارد کننده دارد والا سوبسیدها قابل اعمال می‌باشند.

چنانچه هیأت حل اختلاف نتیجه‌گیری کند که سوبسید دارای آثار زیانبار است باید فوراً حذف شود. به علاوه در صورتی که تولید کنندگان داخلی از واردات محصولات سوبسیدی صدمه بینند می‌توانند از عوارض جبرانی استفاده کنند. البته وضع چنین عوارضی زمانی امکان‌پذیر است که کشور وارد کننده رسیدگی کاملی را به این موضوع (نظیر مورد آنتی دامپینگ) اعمال کرده باشد. البته در صورت توافق طرف‌های تجاری کشور صادر کننده ممکن است قیمت‌های صادراتی خود را افزایش دهد تا اینکه از اقدامات و عوارض جبرانی توسط کشور وارد کننده استفاده شود.

بر اساس ماده ۲ موافقتنامه یارانه‌ها توسل به اقدامات جبرانی در مقابل یارانه‌ها تنها زمانی مجاز است که یارانه به یک شرکت و یا صنعت و یا گروهی از شرکت‌ها و صنایع بطور خاص اعطاء شده باشد. یارانه‌هایی که بطور خاص اعطاء نشده‌اند یعنی دسترسی به آنها برای همه شرکت‌ها و صنایع مقدور باشد در زمره یارانه‌های ممنوع و قابل تعقیب قرار نمی‌گیرند، مگر اینکه ثابت شود این یارانه‌ها عملاً جنبه خاص دارند. همچنین یارانه‌هایی که کمتر از یک درصد ارزش کالا باشد (در مورد کشورهای در حال توسعه ۲ درصد) مشمول عوارض جبرانی نیستند.

در موافقتنامه یارانه‌ها، تحقیق صنعتی به معنای جستجوی برنامه ریزی شده یا تحقیقی مهم به منظور کشف دانش جدید با این هدف است که چنین دانشی بتواند در توسعه محصولات، فرآیند یا خدمات جدید مفید باشد. همچنین اصطلاح فعالیت توسعه‌ای پیش از رقابت به معنای تبدیل یافته‌های تحقیق صنعتی به برنامه، نقشه یا طرحی برای محصولات، فرآیندها یا خدمات به صورت جدید یا همراه با تغییر یا بهبود است اعم از اینکه هدف، فروش یا استفاده از آنها باشد یا نباشد. یارانه‌های اعطایی به مناطق محروم یک کشور و یارانه‌های اعطایی جهت نوسازی تسهیلات موجود زیست محیطی نیز در زمره یارانه‌های مجاز می‌باشند.

سوبسیدها نقش حائز اهمیتی را در کشورهای در حال توسعه و کشورهای در حال انتقال ایفا می‌کنند. در قسمت هشتم موافقتنامه، به موضوع رفتار خاص و ویژه با کشورهای در حال توسعه پرداخته می‌شود. کشورهای با حداقل توسعه و کشورهای در حال توسعه با درآمد سرانه زیر هزار دلار، از مقررات سوبسیدهای صادراتی مستثنی هستند. سایر کشورهای در حال توسعه تا پایان ۲۰۰۳ مجاز شدند نسبت به حذف سوبسیدهای صادراتی مبادرت کنند. کشورهای با حداقل توسعه باید سوبسیدهای جایگزین واردات خود را که برای حمایت از تولیدات داخلی و کاهش واردات طراحی شده است را تا پایان ۲۰۰۳ حذف کنند. این زمان برای کشورهای در حال توسعه سال ۲۰۰۰ بوده است. کشورهای در

²⁵ - Peace clause

حال توسعه می‌توانند از رفتارهای ترجیحی برخوردار شوند در صورتی که صادرات آنها منوط به رسیدگی مربوط به عوارض جبرانی باشد. سایر کشورهای در حال توسعه که در این طبقه بندی قرار نمی‌گیرند باید طی زمان پرداخت یارانه‌های صادراتی را متوقف نمایند. همچنین یارانه‌هایی که جهت استفاده از کالاهای داخلی در مقابل کالاهای وارداتی اعطاء می‌شود. اگر یک کشور در حال توسعه در تولید و صدور یک کالا به مرحله رقابتی رسید یعنی سهم صادراتش طی دو سال متوالی در تجارت جهانی آن کالای خاص به ۳/۲۵ درصد رسیده باشد، باید ظرف ۲ سال پرداخت یارانه‌های صادراتی در مورد آن کالا را متوقف نماید. در موافقتنامه یارانه‌ها، به کشورهای با اقتصادهای در حال گذار (سوسیالیستی سابق) ۷ سال مهلت قابل تمدید داده شد تا پرداخت یارانه‌های ممنوع را متوقف نمایند.

در کشورها در زمینه مشوق‌های صنعتی قوانین و مقررات مختلفی به تصویب رسیده که بر حسب مورد و موضوع می‌توان آنها را بشرح زیر طبقه بندی نمود:

۱- مشوق‌های صادراتی

۲- مشوق‌های منطقه‌ای

۳- حمایت از صنایع اساسی و تولیدات داخلی

۴- مشوق‌های سرمایه‌گذاری صنعتی

۵- مشوق‌های مشارکتی صنایع

۶- مشوق‌های زیربنایی صنایع (فراهم آوردن تسهیلات زیربنایی)

۷- حمایت از اختراعات و ابداعات

۸- سایر مشوق‌ها

سهیمه بندی ارزی و تخصیص آن به واحدهای تولیدی، تخصیص مواد اولیه به صورت سهیمه بندی به صنایع مختلف از روشهای حمایتی در صنعت می‌باشد. بطور کلی تمام محصولاتی که به نحوی در هر زمان مشمول قیمت گذاری دولتی می‌شوند و اقلامی که تحت سیستم سهیمه بندی توزیع می‌شوند از نظر صادرات با محدودیت مواجه می‌باشند.

در مقایسه مفاد موافقتنامه یارانه‌ها با حمایت‌ها و مشوق‌های مختلف صنعتی یارانه‌های صادراتی و یارانه‌هایی که استفاده از کالای داخلی را در مقابل واردات با صرفه‌تر سازد، از جمله یارانه‌های ممنوع بشمار می‌رود. از دیگر مشوق‌های صنعتی که احتمال مغایرت آن با موافقتنامه یارانه‌ها می‌رود می‌توان به حمایت از صنایع اساسی و تولیدات داخلی اشاره نمود. جنبه دیگر موافقتنامه یارانه‌ها به یارانه‌های قابل تعقیب مربوط می‌شود.

سایر اقدامات حمایتی و اضطراری

موافقتنامه حفاظت‌ها در کنار موافقتنامه ضد قیمت شکنی (ضد دامپینگ) و نیز بخشی از موافقتنامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، موافقتنامه‌های ناظر بر اتخاذ اقدامات واکنشی یک جانبه تجاری در سازمان تجارت جهانی را که گاه حمایت‌های اقتضایی نیز خوانده می‌شوند تشکیل می‌دهد. این اقدامات به منظور مقابله با رقابت غیر منصفانه و یا مواجهه با شرایط اضطراری به کار بسته می‌شوند.

بنابر این حصول توافق در مورد یک سیستم حفاظتی چند جانبه موثر و کارآمد در قالب ماده ۱۹ گات در فراهم

ساختن امنیت لازم برای دسترسی به بازارها بویژه برای کشورهای در حال توسعه و نیز به منظور احیاء اعتبار اصول تجاری چند جانبه از اهمیت زیادی برخوردار است. موافقتنامه حفاظت‌ها نیز جهت پاسخ به چنین نیازی و ضمن تاکید بر رعایت اصل دول کامله الوداد و تعهد کشورها نسبت به ممنوعیت و حذف توافقات موسوم به خودداری‌های داوطلبانه صادراتی و ترتیبات بازاریابی منظم (OMA) و دیگر اقدامات مشابه، مورد پذیرش اعضای گات واقع شده است. در موافقتنامه حفاظت‌ها، به منظور نظارت دقیق بر نحوه اجرای مفاد موافقتنامه یک کمیته حفاظت‌ها پیش‌بینی شده است. همچنین ضوابط دقیقی برای تعیین خسارت و رابطه علی میان واردات و صنعت خسارت دیده در نظر گرفته شده است. در چارچوب این موافقتنامه و تحت شرایط استثنایی و هنگامی که واردات از یک کشور عضو به طور نامتناسبی افزایش یابد، برقراری سهمیه وارداتی که طبعاً موجب تبعیض در میان عرضه کنندگان مختلف می‌شود، مجاز دانسته شده است.

ماده ۱۹ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات ۱۹۴۷) یکی از مواردی است که کشورها را مجاز می‌دارد در صورت وارد آمدن خسارت به صنایع داخلی از ناحیه واردات، به اقدامات تجاری محدود کننده مبادرت ورزند. در سال‌های اخیر برخی از کشورها بویژه کشورهای صنعتی به بهانه وارد آمدن خسارت به صنایع داخلی خود و به استناد به این ماده، با وضع موانع غیرتعرفه‌ای در مقابل واردات از کشورها به ترتیبات تجاری محدود کننده و تجارت غیرمنصفانه متوسل شده‌اند. یکی از دلایل عدم استفاده درست از ماده ۱۹ گات، این است که اقدامات حفاظتی باید با تعهد کشورها در مورد رعایت اصل دول کامله الوداد منطبق باشد که این امر مستلزم عدم تبعیض در مقابل واردات از منابع مختلف می‌باشد. خود مفهوم خسارت نیز از دیگر مواردی است که در کشورهای مختلف تعریف یکسانی برای آن وجود ندارد و در برخی از کشورها، استانداردهای بالایی برای آن وضع شده و معمولاً با رفتار غیرمنصفانه تجاری تفاوت دارد. از این رو کشورهای پیشرفته و بویژه اتحادیه اروپا، معتقدند که کشورها در قالب ماده ۱۹ باید مجاز باشند که در مقابل واردات از منابع خاص به اقدامات تبعیض‌آمیز توسل جویند، چرا که خسارت غالباً بعلت گسترش سریع واردات از یک یا تعدادی منابع معین وارداتی ناشی می‌شود و تنها این منابع باید محدود شوند که عملاً به معنای نقض اصل دول کامله الوداد می‌باشد. مخالفت بسیاری از کشورها بویژه ممالک در حال توسعه با هرگونه نقض اصل دول کامله الوداد باعث گردید که کشورهای عضو گات نتوانند در دور توکیو در مورد حفاظت‌ها به توافقی دست یابند و این امر در مذاکرات دور اروگوئه همچنان ادامه داشت. یکی از شیوه‌هایی که کشورهای پیشرفته در سال‌های اخیر جهت حمایت از صنایع داخلی در مقابل خسارت‌های احتمالی از ناحیه واردات بدان متوسل شده‌اند، مذاکره و حصول توافق با تعداد محدودی از کشورهای صادر کننده و در زمینه برخی از کالاهای معین در قالب ترتیباتی موسوم به خودداری‌های داوطلبانه صادراتی^{۲۶} (VERS) بوده است. ترتیباتی که در چارچوب موافقتنامه ایلاف چندگانه (MFA) و به منظور تعیین سهمیه‌های صادراتی منسوجات و پوشاک از سال ۱۹۷۴ معمول شد بتدریج به بخش‌ها و کالاهای دیگر نیز تسری پیدا کرد. اقلام محدودی چون فولاد، اتومبیل، تلویزیون، ماشین ابزار، کفش، ویدئو، نیمه‌هادی‌ها و کشتی از جمله بخش‌های صنعتی هستند که در آمریکا و اتحادیه اروپا مورد حمایت می‌باشند. این اقدامات حمایتی که به اقدامات حوزه

²⁶ - Voluntary Export Restraints

خودداری‌های داوطلبانه صادراتی، توافق دوجانبه‌ای است که طی آن کشور صادر کننده (دولت یا بخش خصوصی) می‌پذیرد که صادرات خود را بدون اینکه کشور وارد کننده مجبور به استفاده از سهمیه‌ها، تعرفه‌ها و یا دیگر کنترل‌های وارداتی شود کاهش داده یا محدود نماید.

خاکستری^{۲۷} موسوم است، یکی از عوامل تضعیف اعتبار مقررات گات در سال‌های اخیر بوده است. کشورهای که از وضع چنین محدودیت‌هایی متضرر می‌شوند مجازند که طبق ماده ۱۹ به اقدامات جبرانی و تلافی جویانه متوسل شوند. لکن از آنجا که وضع این محدودیت‌ها با توافق صورت گرفته، نمی‌توانند به ماده ۱۹ استناد کنند و کشورهای صادرکننده‌ای نظیر ژاپن، کره جنوبی و تایوان بخاطر ترس از دست دادن تمامی سهم خود در بازارهای وسیع و پرجاذبه‌ای چون آمریکا و اتحادیه اروپا، به پذیرش داوطلبانه این محدودیت‌ها تن داده‌اند.

موافقتنامه حفاظت‌ها اصول اتخاذ اقدامات حفاظتی را که در ماده ۱۹ گات گنجانده شده است، تبیین می‌کند. این اقدامات حفاظتی، اقداماتی اضطراری هستند که یک کشور عضو موقتاً در شرایطی که افزایش واردات لطمه جدی به یک صنعت داخلی آن وارد می‌سازد به کار می‌بندد. این اقدامات در دو قالب افزایش تعرفه به بالاتر از نرخهای تثبیت شده و نیز اعمال محدودیت‌های مقداری صورت می‌گیرد و استثنایی مهم بر دو قاعده کلی گات محسوب می‌شود. اقدامات حفاظتی گاه شروط فرار نیز خوانده می‌شوند چرا که در این شرایط کشور عضو قادر است از برخی تعهدات خود بگریزد.

هریک از موافقتنامه‌های بخشی سازمان تجارت جهانی (کشاورزی، منسوجات و خدمات) اقدامات حفاظتی خاص خود را دارند. بعلاوه در مواد دیگر گات، اقدامات حفاظتی مربوط به ترازپرداختها و نیز اقدامات حفاظتی با اهداف توسعه‌ای گنجانده شده و این موافقتنامه تمامی بخش‌ها را تحت پوشش قرار نمی‌دهد و بطور مثال بخش‌های منسوجات و پوشاک و کشاورزی در چارچوب موافقتنامه‌های مربوطه از ترتیبات حفاظتی دیگری تبعیت می‌کنند.

یک کشور عضو سازمان تجارت جهانی می‌تواند واردات یک کالا را چنانچه صنعت داخلی تهدید شده و یا به دلیل افزایش واردات صدمه ببیند موقتاً محدود کند یا اقدام حمایتی درباره آن وضع نماید. در این مورد صدمه باید قابل ملاحظه باشد. اقدامات حمایتی در ماده ۱۹ گات پیش‌بینی شده بود، اما به ندرت مورد استفاده قرار گرفته است. برخی دولت‌ها ترجیح می‌دادند تا از طریق اقدامات منطقه خاکستری از صنایع خود حمایت کنند. این اقدامات از طریق مذاکرات دوجانبه خارج از گات به متقاعد ساختن کشورهای صادرکننده برای اعمال محدودیت‌های سلیقه‌ای صادراتی بود. اقداماتی از این نوع برای برخی از محصولات نظیر اتومبیل، فولاد و نیمه هادی‌ها به کار می‌رفت. اما سازمان تجارت جهانی اقدامات منطقه خاکستری را ممنوع ساخت و برنامه زمانبندی ماده غروب^{۲۸} را برای این اقدامات تعیین نمود. این موافقتنامه اعلام می‌دارد که کشورهای عضو نباید محدودیت‌های حمایتی صادراتی یا وارداتی وضع کنند. اقدامات دوجانبه که با موافقتنامه‌های جدید همساز نبودند در پایان ۱۹۹۸ حذف شدند. البته کشورها مجاز بودند صرفاً یکسال این اقدامات را تا پایان ۱۹۹۹ ادامه دهند اما فقط اتحادیه اروپا برای اتومبیل‌های وارداتی از ژاپن از این مقررات استفاده نمود. یکی از دلایل موجه برای اتخاذ اقدامات حمایتی می‌تواند افزایش واقعی در واردات و یا افزایش سهم بازار باشد حتی در صورتی که به لحاظ کمی تغییری در واردات ایجاد نشده باشد. صنایع و یا کارخانجات می‌توانند از طریق دولت‌ها اقدام به اتخاذ اقدامات حمایتی کنند. سازمان تجارت جهانی شرایطی را برای رسیدگی به اقدامات حمایتی وضع

²⁷ - Grey Area Measures

²⁸ - Sunset Clause

منظور از ماده غروب حذف تمامی اقداماتی است که به محدود کردن صادرات یک کشور بطور عمدی منجر می‌شود که باید در طول دوره زمانی خاص خاتمه یابد.

نموده است. یکی از آن ملزومات شفافیت قوانین و عملیات است. اقدام به رسیدگی نیازمند اعلام عمومی اقدامات و ارائه شواهد مورد نیاز است.

این موافقتنامه همچنین شرایطی را برای ارزیابی «صدمات جدی»^{۲۹} و عواملی را که باید برای تعیین آثار واردات بر صنایع داخلی مد نظر داشت در نظر گرفته است. زمانی که چنین اقدام حمایتی وضع می‌گردد باید صرفاً در صورتی وضع شود که از بروز صدمات جدی ممانعت کند و یا به درمان آن کمک نماید. اعمال محدودیت‌های کمی نباید از متوسط واردات سه سال گذشته کمتر باشد مگر آن که توجیه منطقی وجود داشته باشد که سطح متفاوتی از حمایت برای جلوگیری از زیان و یا درمان صنعت وجود دارد.

اقدامات جدید حفاظتی نباید برای مدت زمانی معادل مدتی که قبلاً متداول بوده، برقرار شود و در هر صورت هر اقدام جدید حفاظتی باید ۲ سال پس از خاتمه اقدامات قبلی به مورد اجرا درآید. در این مورد کشورهای در حال توسعه می‌توانند پس از گذشت نصف زمان مورد نظر نسبت به وضع اقدامات جدید حفاظتی مبادرت ورزند. در صورتی که سهم صادرات یک کشور در حال توسعه کمتر از ۳ درصد واردات یک کشور عضو را در مورد کالای معینی تشکیل دهد، وضع اقدامات حفاظتی در مورد اینگونه صادرکنندگان مجاز نمی‌باشد.

اقدامات حمایتی را نمی‌توان در مورد واردات از یک کشور خاص بکار برد. اما موافقتنامه توضیح می‌دهد که چگونه سهمیه را باید بین کشورهای عرضه‌کننده تقسیم نمود. یک اقدام حمایتی نباید بیش از ۴ سال به طول بیانجامد مگر آنکه یک مقام صلاحیتدار نشان دهد که چنین اقدامی مورد نیاز است و شواهد کافی برای آن ارائه دهد. در این صورت اقدامات حمایتی را می‌توان تا ۸ سال ادامه داد.

زمانی که کشوری واردات را برای حمایت از صنایع داخلی محدود می‌کند در مقابل باید به طرف مقابل امتیازی بدهد. موافقتنامه تصریح می‌کند که برای جبران کشور صادرکننده باید از طریق مشاوره راهی ایجاد شود. اما اگر توافقی بین دو طرف تجاری ایجاد نشد کشور صادرکننده می‌تواند اقدامات تلافی‌جویانه را دنبال کند. به عنوان مثال می‌تواند نرخ تعرفه بر صادرات کشوری که اقدامات حمایتی وضع نموده است را افزایش دهد. در برخی شرایط کشور صادرکننده باید سه سال پس از آغاز اقدامات حمایتی صبر کند تا قادر به اتخاذ اقدامات تلافی‌جویانه باشد.

صادرات کشورهای در حال توسعه تا حدودی از اقدامات حمایتی حفاظت می‌شوند. یک کشور واردکننده زمانی می‌تواند از اقدامات حمایتی در مقابل یک کشور در حال توسعه استفاده کند که آن کشور در حال توسعه بیش از یک سوم واردات آن کالای خاص را تأمین کند و یا تمامی کشورهای در حال توسعه با کمتر از ۳٪ سهم جمعاً بیش از ۹٪ کل واردات یک کالای خاص را تأمین نمایند. دولت‌ها باید هر مرحله از رسیدگی به اقدامات حمایتی را اعلام نموده و تصمیمات اتخاذ شده از شفافیت لازم برخوردار باشد و سپس کمیته مربوط این گزارش‌ها را رسیدگی کرده و نتیجه نهایی را اعلام نماید.

این موافقتنامه پس از الحاق هر کشوری به سازمان تجارت جهانی بر تجارت و قوانین تجاری آن اثر می‌گذارد و قبل از آن مستلزم اصلاحات و پیش‌نیازهایی در فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی نمی‌باشد ولی همانطور که در بخش‌های دیگر به آن اشاره شده باید شرایط حمایت از کالاهای مختلف را طبق موافقتنامه‌های دیگر بالاخص موافقتنامه یارانه‌ها منطبق با سازمان تجارت جهانی نمود.

²⁹ - Serious injury

موافقتنامه ارزش گذاری گمرکی

با توجه به نقشی که گمرکات در تجارت خارجی کشورها بعنوان خط مقدم نقاط تماس تجاری برعهده دارند، نحوه ارزش گذاری کالاهای وارداتی و یا صادراتی برای محاسبه حقوق و عوارض گمرکی توسط گمرکات همواره مورد توجه و دستمایه اختلافات تجاری برای کشورها بوده است.

پروژه برآورد ارزش یک محصول در گمرکات مشکلاتی را برای واردکنندگان دربردارد که ممکن است به اندازه تعرفه‌های گمرکی سخت و محدودکننده باشد. موافقتنامه سازمان تجارت جهانی بر روی ارزیابی کالاها در گمرکات با این هدف طراحی شده است که یک سیستم ارزیابی عادلانه، متحدالشکل و بیطرف را در گمرکات اعمال نماید، سیستمی که مطابق با واقعیت‌های تجاری و اعمال رویه‌های خودسرانه و دلخواهانه را در ارزیابی ممنوع می‌کند. این موافقتنامه یکسری قوانین ارزیابی را ارائه می‌دهد که دقت و وسعت بیشتری از مقررات ارائه شده در موافقتنامه گات را داراست.

براساس تصمیمات اتخاذ شده در دور اروگوئه به گمرکات این حق را می‌دهد که اطلاعات بیشتری را از واردکننده در شرایطی که نسبت به صحت موارد اعلام شده مشکوک هستند اخذ نماید. در صورتی که گمرکات علیرغم کسب اطلاعات اضافی مشکوک باشند ممکن است ارزش گمرکی کالای وارداتی براساس اظهارات واردکننده تعیین نشود.

براساس ماده ۱ این موافقتنامه ارزش گمرکی کالای وارد شده ارزش معاملاتی یعنی قیمت پرداخت شده یا قابل پرداخت برای کالا می‌باشد. همچنین در ماده ۲ آمده است که اگر نتوان ارزش گمرکی کالای وارد شده را تعیین نمود، ارزش گمرکی، ارزش معاملاتی کالای همسانی^{۳۰} خواهد بود که برای صدور به همان کشور واردکننده فروخته شده و حدوداً در همان زمان صادر شده است. علاوه بر این در ماده ۳ موافقتنامه آمده است که اگر نتوان ارزش گمرکی کالای وارد شده را طبق مقررات مواد فوق تعیین کرد، ارزش گمرکی، ارزش معاملاتی کالای مشابهی خواهد بود که برای صدور به همان کشور واردکننده فروخته شده و حدوداً در همان زمان صادر شده است. در صورت عدم تعیین ارزش گمرکی کالای وارد شده طبق روش‌های فوق، دو روش دیگر نیز در موافقتنامه پیش‌بینی شده است. طبق ماده ۵، اگر کالای وارد شده یا کالای وارد شده همسان یا مشابه به همان وضعی که وارد شده در کشور واردکننده به فروش برسد، ارزش گمرکی کالای وارد شده مبتنی بر قیمت واحدی از کالای وارد شده یا کالای وارد شده همسان یا مشابه خواهد بود که حدوداً در همان زمان وارد شده است و در بیشترین مقدار از مجموع فروش فروخته می‌شود با کسر موارد زیر:

۱- حق العمل‌هایی که معمولاً پرداخت می‌شود یا توافق می‌شود که پرداخت گردد یا افزایش‌هایی که معمولاً برای سود یا هزینه‌های عمومی در مورد فروش کالای وارد شده متعلق به همان طبقه یا نوع، در چنین کشوری صورت می‌گیرد.

---

^{۳۰} اصطلاح کالاهای همسان و مشابه در ماده ۱۵ موافقتنامه ارزش گذاری گمرکی تعریف شده است. کالای همسان به معنای کالایی است که از همه جهات از جمله خصوصیات مادی، کیفیت و شهرت همانند می‌باشد. کالای مشابه نیز به معنای کالایی است که گرچه از همه جهات همانند نیست، اما خصوصیات همانند و مواد تشکیل دهنده همانندی دارد که آن را قادر می‌سازد وظایف مشابهی را انجام دهد و از نظر تجاری قابلیت جانشینی داشته باشد.

- ۲- هزینه‌های معمول حمل و نقل و بیمه و هزینه‌های مرتبط با آنها که کشور وارد کننده متقبل شده است.
- ۳- حقوق گمرکی و دیگر مالیات‌های ملی که به دلیل وارد شدن یا فروش کالا در کشور وارد کننده قابل پرداخت است.

روش پنجم ارزش گذاری گمرکی در ماده ۶ موافقتنامه مقرر می‌نماید که ارزش گمرکی کالای وارد شده بر ارزش محاسباتی مبتنی خواهد بود. ارزش محاسباتی مرکب است از مجموع قیمت یا ارزش مواد و ساخت یا پردازش دیگری که در تولید کالای وارد شده به کار گرفته شده است بعلاوه مقداری بابت سود و هزینه‌های عمومی معادل آنچه معمولاً در فروش کالای متعلق به همان طبقه یا نوع از کالایی که تولیدکنندگان در کشور صادرکننده برای صدور به کشور وارد کننده منظور می‌کنند. ارزش محاسباتی مرکب است از:

۱. قیمت یا ارزش مواد و ساخت یا پردازش دیگری که در تولید کالای وارد شده به کار گرفته شده است.
۲. مقداری بابت سود و هزینه‌های عمومی معادل آنچه معمولاً در فروش کالای متعلق به همان طبقه یا نوع کالایی که در ارزش گذاری آن منعکس می‌گردد و تولیدکنندگان در کشور صادرکننده برای صدور به کشور وارد کننده منظور می‌کنند.

نهایتاً در ماده ۷ موافقتنامه تصریح شده که اگر نتوان ارزش گمرکی کالای وارد شده را طبق روش‌های فوق تعیین کرد، ارزش گمرکی با استفاده از طرق معقول سازگار با اصول و مقررات عمومی این موافقتنامه و بر مبنای داده‌های موجود در کشور وارد کننده کالا تعیین خواهد شد. طبق ماده ۹، در مواردی که برای تعیین ارزش گمرکی تبدیل ارز لازم باشد، نرخ مورد استفاده آن نرخ خواهد بود که مقامات صلاحیتدار کشور وارد کننده ذریبط به نحو مقتضی اعلام کرده‌اند.

از سوی دیگر طبق ماده ۱۸ این موافقتنامه، یک کمیته ارزش گذاری گمرکی مرکب از نمایندگان هر یک از اعضا و نیز یک کمیته فنی ارزش گذاری گمرکی تحت نظارت شورای همکاری گمرکی (CCC) تشکیل خواهد شد. در ماده ۲۰ موافقتنامه نسبت به کشورهای در حال توسعه عضو، رفتار متفاوت ویژه‌ای مطرح شده است. این کشورها مجازند اجرای مقررات این موافقتنامه را تا ۵ سال پس از شروع کار سازمان تجارت جهانی به تعویق اندازند. علاوه بر عواملی که در تعیین ارزش کالای وارداتی که ارزش CIF کالا است دخالت دارند و مبنای ارزش گذاری گمرکی در کشورها می‌باشند، معیارهای دیگری در گمرک برای مقایسه و تعیین ارزش کالا مورد استفاده قرار می‌گیرد:

- ۱) مقایسه با ارزش صادراتی کالای همسان از همان کشور مبدا که همزمان به کشور مقصد فروخته شده و مورد قبول گمرک قرار گرفته است.
- ۲) مقایسه با ارزش صادراتی کالای مشابه، از همان کشور مبدا که همزمان به کشور مقصد فروخته شده و مورد قبول گمرک قرار گرفته باشد. این اصطلاحات در هر دو مورد از شورای همکاری گمرکی برداشت شده است.
- ۳) مقایسه با فهرست بهای صادراتی محصولات یا تولیدات یک کارخانه یا تولیدکننده که باید مستقیماً توسط سازنده تنظیم و صادره از کشور مبدا باشد.
- ۴) فهرست‌های عمده و یا خرده فروشی داخل کشور صادر کننده.
- ۵) مقایسه بر مبنای ارزش عمده فروشی و خرده فروشی داخل کشور.

مورد اخیر، آخرین معیاری است که در صورت عدم اجرای موارد فوق در مورد مقایسه ارزش کالای وارداتی ملاک عمل قرار می‌گیرد.

موافقتنامه بازرسی پیش از حمل

بازرسی قبل از بارگیری به مفهوم استفاده از شرکت‌های خصوصی و یا مؤسسات مستقل برای بازرسی جزئیات بارگیری بالاخص، قیمت، کمیت و کیفیت کالاهای سفارش داده شده است. عملکرد شرکت‌های خصوصی متخصص در بازرسی جزئیات محصولات تجاری نظیر کمیت و کیفیت و قیمت کالاها موضوع این موافقتنامه می‌باشد.

هدف از این موافقتنامه تأمین منافع مالی ملی و جلوگیری از خروج سرمایه، کلاهبرداری‌های تجاری و فرار از پرداخت عوارض گمرکی است و برای جبران عدم کفایت‌های موجود در سازمان‌های اداری گمرکات و بنادر مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله تعهداتی که بر دولت‌هایی که از بازرسی قبل از بارگیری استفاده می‌کنند وضع می‌گردد عبارت از: عدم تبعیض، شفافیت، حمایت از اطلاعات تجاری محرمانه، اجتناب از تأخیرهای نامعقول، استفاده از خطوط راهنمای مشخص برای بررسی صحت قیمت کالاها و جلوگیری از تضاد منافع به وسیله سازمان‌های بازرسی است.

عملکرد شرکت‌های خصوصی متخصص در بازرسی جزئیات محصولات تجاری نظیر کمیت، کیفیت و قیمت کالاها موضوع این موافقتنامه می‌باشد. در این موافقتنامه اصول بازرسی گات بر فعالیت‌های مؤسسات بازرسی کننده تسری یافته است و دولت‌های عضو استفاده کننده از خدمات این گونه مؤسسات متعهد شده‌اند که اصولی نظیر عدم تبعیض، شفافیت، حفاظت از اطلاعات تجاری محرمانه، اجتناب از تأخیرهای غیرمنطقی، استفاده از دستورالعمل‌های خاص برای تأیید قیمت و اجتناب از تعارض منافع مؤسسات بازرسی کننده را رعایت نمایند. از سوی دیگر، کشورهای عضو صادرکننده در قبال استفاده کنندگان از خدمات مؤسسات بازرسی تعهداتی را نظیر عدم تبعیض در اعمال قوانین و مقررات داخلی، شفافیت و انتشار مناسب قوانین و مقررات مربوطه پذیرا شده‌اند. اعطای کمک‌های فنی به کشورهای در حال توسعه استفاده کننده از خدمات این مؤسسات در موافقتنامه پیش‌بینی شده است. همچنین در موافقتنامه به منظور حل و فصل اختلافات میان صادرکننده و مؤسسه بازرسی قبل از حمل رویه خاص مقرر گردیده است.

این موافقتنامه یک پروسه تجدید نظر را ارائه می‌کند. این پروسه به وسیله فدراسیون بین‌المللی آژانس‌های بازرسی^{۳۱} و اتاق بین‌المللی تجارت^{۳۲} که معرف صادرکنندگان است اداره می‌شود و هدف آن حل و فصل مشاجرات میان صادرکنندگان و آژانس‌های بازرسی است.

با توجه باینکه تا قبل از دور اروگوئه تعداد زیادی از کشورهای در حال توسعه از "بازرسی پیش از حمل" برای بررسی کیفیت، کمیت و قیمت کالاهای وارداتی استفاده می‌کردند، به منظور اینکه چنین برنامه‌هایی باعث ایجاد تأخیرهای غیر لازم یا رفتار نابرابر نشود، در دور اروگوئه توافق شد تا در مورد حقوق و تعهدات کشورهای استفاده کننده عضو و کشورهای صادرکننده عضو، یک چارچوب بین‌المللی مورد توافق طرفین ایجاد کنند و بر این اساس موافقتنامه بازرسی پیش از حمل ایجاد شد. بطور کلی دو هدف عمده کشورها از استفاده از خدمات بازرسی پیش از حمل، مقابله با مشکل ارزش گذاری پایین و یا بالای کالاهای وارداتی است. ارزش گذاری پایین کالاهای وارداتی موجب تعلق

³¹ International Federation of Inspection Agencies (IFIA)

³² International Chamber of Commerce (ICC)

حقوق و عوارض گمرکی (تعرفه) کمتر از میزان واقعی شده و منجر به کاهش درآمدهای گمرکی دولتها می‌شود و ارزش‌گذاری بالای کالاهای وارداتی در کشورهایی که نظام کنترل ارزی وجود دارد سبب خروج ارز از کشور می‌گردد. به موجب موافقتنامه بازرسی پیش از حمل (PSI) دو دسته تعهدات برای "کشورهای استفاده‌کننده عضو" و "کشورهای صادرکننده عضو" پیش‌بینی شده است که بار اصلی تعهدات بر دوش گروه اول یعنی "کشورهای استفاده‌کننده عضو" از خدمات بازرسی پیش از حمل قرار داد. اصلی‌ترین تعهدات این کشورها بر رعایت اصل کلی عدم تبعیض و رفتار ملی، اجتناب از تاخیرهای غیر ضروری، استفاده از استانداردهای بین‌المللی و مورد توافق خریدار و فروشنده جهت ارزیابی کیفی و فنی کالا، رعایت شفافیت، حفظ اطلاعات بازرگانی و تجاری محرمانه، برخورداری واردکنندگان از حق استیناف در موارد بروز اختلاف، و اطلاع‌رسانی به موقع تأکید دارد و برای هر یک رویه‌های اجرایی مربوطه را توصیه و تعیین نموده است. تعهدات کشورهای صادرکننده عضو نیز به رعایت اصل اساسی عدم تبعیض، شفافیت، و ارائه کمک‌های فنی به کشورهای استفاده‌کننده عضو انحصار دارد. این موافقتنامه برای تمامی اعضا سازمان تجارت جهانی لازم‌الاجرا است.

تعهدات کشورهای صادرکننده به کشورهایی که از رویه‌های بازرسی قبل از بارگیری استفاده می‌کنند عبارتند از: عدم تبعیض در بکارگیری قانون‌های داخلی و مقررات، انتشار سریع قوانین و مقررات و ارائه خدمات فنی در مواقع مورد نیاز.

در صورت عضویت کشوری در سازمان جهانی تجارت و پذیرش مفاد این، انجام اقدامات و تدوین مقرراتی متناسب با مفاد این موافقتنامه که ناظر بر رفتار دولت واردکننده، صادرکننده و موسسه بازرسی باشد، لازم به نظر می‌رسد. اساساً این موافقتنامه بدین منظور در مجموعه موافقتنامه‌های دوراروگوئه گنجانده شد که کشورها با توسل به خدمات اینگونه موسسات موانع غیرضروری و ناعادلانه‌ای را بر سر راه تجارت میان یکدیگر ایجاد نکنند و رویه‌هایی که در این موافقتنامه پیش‌بینی شده با هدف به حداقل رساندن فرآیند بازرسی و رفع اختلافات احتمالی تنظیم گردیده است.

موافقتنامه قواعد مبدأ

امروزه تحولات سریعی که در زمینه فن‌آوری و تقسیم کار بین‌المللی بر حسب مزیت‌های نسبی و رقابتی پدید آمده است، گستردگی زنجیره تولید صنعتی از یک کشور به چند و یا چندین کشور را موجب شده و در تولید یک محصول نهایی ممکن است کشورهای متعددی نقش داشته باشند. از طرفی روند همگرایی‌های منطقه‌ای و تشکیل مناطق آزاد تجاری و اتحادیه‌های گمرکی و ایجاد پیمان‌های تجاری منطقه‌ای از شتاب روز افزونی برخوردار شده که به موجب آن کشورها به اعطای ترجیحات تعرفه‌ای به کشورهای هم‌پیمان خود مبادرت می‌ورزند. از این رو دانستن اینکه یک کالا ساخت چه کشوری است اهمیت بیشتری یافته است و کشورها برای این منظور روش‌ها و قواعد مختلفی را وضع کرده‌اند.

قوانین مبدأ^{۳۳} ویژگی‌هایی را که برای تعریف این موضوع که کالا در کجا تولید شده است ارائه می‌کند. قوانین مبدأ جزء مهمی از قوانین تجاری است چرا که در برخی سیاست‌ها میان کشورهای صادرکننده تبعیض قائل می‌شود. این

³³ Rules of Origin

تبعیض‌ها عبارتند از: سهمیه‌ها و نرخ‌های تعرفه ترجیحی، عملیات ضد دامپینگ، عوارض گمرکی جبرانی به منظور مقابله با سوبسیدهای صادراتی و غیره. قوانین مبدأ برای تهیه آمار تجاری نیز حائز اهمیت هستند. این رویه با روند جهانی شدن و رویه‌ای که یک کالا در کشورهای مختلف پردازش می‌شود پیچیده تر شده است.

با توجه به اهمیت مطلب و به منظور اجتناب از اینکه قوانین مبدأ متعدد و مختلف کشورها خود تبدیل به مانعی فرا راه تجارت شود و به حقوق اعضا سازمان تجارت جهانی به موجب گات ۹۴ لطمه زند و به منظور تضمین اینکه قواعد مبدأ به گونه‌ای منصفانه، شفاف، قابل پیش‌بینی، منطقی و بیطرفانه تهیه و اعمال شوند، در دور اروگوئه مذاکرات برای تعیین ضوابط و تعهدات کشورهای عضو انجام و منجر به ایجاد موافقتنامه قواعد مبدأ گردید. مهمترین کاربردهای قواعد مبدأ به اعمال رجحان‌های تجاری ترتیبات منطقه‌ای، اقدامات حفاظتی، اقدامات جبرانی، محدودیت‌های مقداری و سهمیه‌های تعرفه‌ای بر می‌گردد. بطور کلی قواعد مبدأ نباید بعنوان ابزار تعقیب مستقیم یا غیر مستقیم اهداف تجاری مورد استفاده قرار گیرند و این قواعد باید به نحوی غیر تبعیض آمیز اعمال شوند. در قواعد مبدأ باید مقرر گردد مبدأ کالا کشور یا محلی است که کالا کلاً در آنجا بدست آمده یا چنانچه بیش از یک کشور در تولید آن کالا دخالت داشته باشد، کشوری مبدأ کالا محسوب شود که آخرین تغییر شکل اساسی در آنجا صورت گرفته است. همچنین در مواردیکه معیارهای "درصد ارزشی" و یا "فرآیند ساخت و پردازش کالا" اعمال می‌شود باید روش محاسبه و عملیاتی که سبب تعیین مبدأ برای کالای ذیربط می‌گردد به دقت مشخص شوند. شفافیت، برخورداری از حق استیناف، عدم تأخیر و حفظ رازداری و حفاظت از اطلاعات محرمانه از دیگر الزامات این موافقتنامه است. موافقتنامه قواعد مبدأ فقط ناظر بر قواعد مبدأ غیر ترجیحی بوده و کشورها می‌توانند برای ترتیبات منطقه‌ای و اتحادیه‌های تجاری و گمرکی از قواعد مبدأ ترجیحی نیز برخوردار باشند. این موافقتنامه برای کلیه اعضا سازمان تجارت جهانی لازم الاجرا است.

قواعد مبدأ موجب سهولت در جریان تجارت بین‌المللی می‌گردد و هدف این موافقتنامه در بلندمدت هماهنگ نمودن قواعد مبدأ غیر ترجیحی است. نکته اصلی این موافقتنامه رعایت اصل دولت کامله الوداد در مورد قواعد مبدأ می‌باشد ضمن آنکه تصریح شده است که کشورها باید قوانین شان شفاف بوده و اثر تحریف کننده‌ای بر تجارت نداشته باشد.

هدف این موافقتنامه رعایت اصل دول کامله الوداد در مورد قواعد مبدأ می‌باشد. از اعضای سازمان تجارت جهانی خواسته شده که اطمینان دهند قواعدشان شفاف بوده و اثر تحریف کننده بر تجارت ندارد. اگر چه قواعد مبدأ مورد استفاده در توافقات تجاری ترجیحی (نظیر GSP و کنوانسیون LOME) تحت پوشش این موافقتنامه نمی‌باشد و چنین قواعد ترجیحی مستقلاً توسط اعطاء کنندگان ترجیحات در طرح‌های مربوطه تشریح شده است. با این حال در موافقتنامه مبدأ اعلامیه مشترکی در خصوص قواعد مبدأ ترجیحی پیش‌بینی شده است.

در ماده ۳ موافقتنامه^{۳۴} از اعضا خواسته شده که طبق قواعد مبدأ خود کشوری که به عنوان مبدأ کالایی خاص تعیین می‌شود کشوری باشد که کالا کلاً در آنجا به دست آمده یا چنانچه بیش از یک کشور در تولید آن دخالت داشته باشند کشوری باشد که آخرین تغییر شکل اساسی در آنجا صورت گرفته است.

همچنین در همین ماده آمده است که به مجرد درخواست یک صادرکننده، واردکننده و یا هر شخص به دلیل

^{۳۴} - بررسی آثار عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت بر صنعت، ۱۳۷۵، سازمان مدیریت صنعتی.

موجه، ارزیابی‌های مربوط به تعیین مبدأ یک کالا در سریع‌ترین وقت ممکن و حداکثر ۱۵۰ روز پس از درخواست این ارزیابی به پایان برسد مشروط بر آنکه تمامی منابع لازم تسلیم شده باشد. این ارزیابی‌ها برای ۳ سال اعتبار خواهند داشت مشروط بر آنکه واقعیات و شرایط یکسان باقی بمانند.

موافقتنامه قوانین مبدأ از کشورهای عضو می‌خواهد که قوانین مبدأ آنها شفاف بوده و دارای موانع محدودکننده و اختلال بر انگیز بر تجارت بین‌المللی نباشند، به شکل معقولی اداره شود و براساس استانداردهای مثبت شکل بگیرند. به عبارت دیگر آنها باید عنوان کنند که چه چیزی قوانین مبدأ را تأیید نمی‌کند.

در ماده ۴ این موافقتنامه تشکیل کمیته‌ای در مورد قواعد مبدأ و مرکب از نمایندگان هر یک از اعضاء پیش‌بینی شده است. همچنین کمیته‌ای فنی در مورد قواعد مبدأ و تحت نظارت شورای همکاری گمرکی تشکیل می‌گردد بطوری که دبیرخانه شورای همکاری گمرکی به عنوان دبیرخانه کمیته فنی عمل خواهد کرد.

این موافقتنامه برای تمامی کشورهای عضو لازم‌الاجرا است اما در عین حال استثناءهایی به شکل تجارت ترجیحی در آن وجود دارد. به عنوان مثال کشورهایی که یک اتحادیه تجاری تشکیل می‌دهند قادر خواهند بود قوانین مبدأ متفاوتی برای محصولات خود که در موافقتنامه تجاری آنها درج می‌شود را در نظر بگیرند. موافقتنامه اتحادیه تجاری یک برنامه هماهنگی را ایجاد می‌کند که متکی بر اصولی است مبتنی بر قابل درک و پیش‌بینی بودن قوانین مبدأ است. این موافقتنامه قرار بود تا ژوئیه ۱۹۹۸ نهائی شود اما چندین بار به تعویق افتاده است. این موافقتنامه به وسیله کمیته قوانین مبدأ در سازمان تجارت جهانی و یک کمیته فنی تحت نظارت سازمان جهانی گمرک در بروکسل اداره می‌شود. نتیجه مذاکرات این کمیته مجموعه قوانینی است که به وسیله تمامی اعضاء در تمامی موقعیت‌ها بکارگرفته شود و دارای برخوردهای ترجیحی با کشورها نباشد.

منظور از کشور مبدأ، کشوری است که در آنجا کالا تولید، مونتاژ، پردازش، فرآوری یا تهیه می‌شود. این تعریف تقریباً همان تعریف سازمان جهانی گمرک (WCO) است که در حال حاضر برای تعیین مبدأ، صرف نظر از چگونگی عمل صادرکننده استفاده می‌شود. معمولاً صادرکننده نخست، در اظهارنامه گمرکی کشور مبدأ را صریحاً قید و اظهار نامه را امضاء می‌کند. گمرک پس از تسلیم اظهارنامه، کالا را معاینه نموده و مراحل زیر را انجام می‌دهد.

- مشخصات فنی کالا را بازرسی و ارزیابی می‌نماید.
- علائم، مارک و نوشته‌های روی کالا یا بسته بندی را با کیفیت کالا مطابقت می‌کند.
- در صورت تردید در مبدأ ساخت، از وزارتخانه‌های صنعتی یا کارشناسان استعلام می‌کند.
- با مراجعه به بازار، مبدأ کالا را سؤال می‌نماید.

موافقتنامه رویه‌های صدور مجوز ورود

موافقتنامه رویه‌های صدور مجوز ورود (ILP)، محصول دور توکیو است که بعداً در دور اروگوئه تکمیل گردید. با توجه به اینکه رویه‌های صدور مجوز ورود یکی از مصادیق جدی موانع غیر تعرفه‌ای به شمار می‌رود و با توجه به اینکه تعداد قابل توجهی از کشورهای در حال توسعه در راستای نیازهای تجاری، توسعه ای و مالی خاص خود از رویه‌های صدور مجوز ورود استفاده می‌کنند، به منظور اینکه استفاده از این رویه‌ها به گونه‌ای مغایر با اصول تعهدات گات ۱۹۹۴ صورت نگیرد، تعهدات کشورهای استفاده کننده عضو از این رویه‌ها در چارچوب این موافقتنامه تعیین شده

است.

برخلاف روند گذشته، جواز واردات در سازمان تجارت جهانی مشمول مقررات خاص است. موافقتنامه جواز واردات حاوی این نکته است که پروسه جواز باید ساده شفاف و قابل پیش‌بینی باشد. به عنوان مثال، موافقتنامه از دولت‌ها می‌خواهد که اطلاعات کافی در مورد نحوه اعطای جواز واردات برای تجار منتشر کنند. این موافقتنامه همچنین از دولت‌ها می‌خواهد که چگونه کشورها باید سازمان جهانی را از تغییر پروسه موجود و یا معرفی پروسه جدید جواز واردات مطلع سازند. به علاوه موافقتنامه خطوط راهنمایی را برای ارزیابی دولت‌ها از پروسه جوازهای واردات ارائه کرده است.

برخی از این جوازها به طور خودکار اعطاء می‌شوند اگر شرایط مشخصی برآورده شده باشد. توافقنامه ویژگی‌هایی را برای اعطای جوازهای وارداتی مشخص کرده است تا این پروسه‌ها به عنوان مانعی محدودکننده برای گسترش تجارت تلقی نشوند. در عین حال برخی دیگر از جوازها به طور خودکار اعطاء نمی‌شود. در این مورد موافقتنامه سعی دارد که عوامل محدودکننده و مانع را به حداقل ممکن برساند تا کارهای اداری تجارت را محدود نکند. موافقتنامه عنوان می‌دارد که سازمان‌های دخیل در امر اعطای جواز نباید بیش از ۳۰ روز درگیر ارزیابی یک تقاضا باشند. (۶۰ روز در صورتی که تمامی تقاضاها با یکدیگر ارزیابی شوند).

در این موافقتنامه صدور مجوز به عنوان رویه اداری مورد استفاده برای اجرای رژیم‌های صدور مجوز ورود تعریف شده است. که مستلزم تسلیم درخواست یا سایر اسناد به دستگاه‌های اداری مربوطه می‌باشد. در موافقتنامه، اعضا تضمین کرده‌اند که به منظور جلوگیری از انحراف در تجارت که ممکن است از اعمال نامناسب این رویه‌ها ایجاد شود، رویه‌های اداری مورد استفاده برای صدور مجوز ورود را با در نظر گرفتن اهداف توسعه اقتصادی و نیازهای مالی و تجاری کشورهای در حال توسعه عضو به ترتیبی که در موافقتنامه تفسیر شده انطباق دهند.

در ماده ۵ موافقتنامه^{۳۵} تصریح شده است که قواعد و تمام اطلاعات مربوط به رویه‌های تسلیم درخواست و فهرست محصولات که برای آنها صدور مجوز لازم است باید به کمیته صدور مجوز ورود اطلاع داده شود و به گونه‌ای منتشر شود که دولت و تجار از آنها آگاهی یابند. متقاضیان مجوز ورود تنها باید با یک دستگاه اداری تماس بگیرند. اگر تماس با بیش از یک رکن اداری کاملاً اجتناب‌ناپذیر باشد، متقاضیان الزامی ندارند که با بیش از ۳ رکن اداری در تماس باشند. طبق ماده ۵ موافقتنامه، کشورهایی که رویه‌هایی را برای صدور مجوز وضع می‌کنند یا در آنها تغییرات بوجود می‌آورند، مراتب را ظرف ۶۰ روز پس از انتشار باید به اطلاع کمیته صدور مجوز (مرکب از نمایندگان هر یک از اعضا) برسانند.

بطور کلی و براساس تعاریف مذکور در این موافقتنامه، رویه‌های صدور مجوز ورود به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- رویه‌های صدور مجوز خودکار (اتوماتیک). رویه‌های صدور مجوز خودکار رویه‌هایی هستند که بر واردات کالاهای مشمول مجوز، اثرات محدودکننده تجاری نداشته باشند یعنی اینکه هر شخصی که الزامات حقوقی مربوطه را برای فعالیت در عملیات وارداتی محصول مشمول مجوز رعایت کند، واجد شرایط برای درخواست و اخذ مجوز ورود باشد و همچنین درخواستهای مجوز را در هر روز کاری قبل از ترخیص کالا از گمرک بتوان

^{۳۵} - بررسی آثار عضویت ایران بر سازمان جهانی تجارت بر صنعت، ۱۳۷۵، سازمان مدیریت صنعتی.

تسلیم نمود و درخواستهای اخذ مجوز ورود فوراً و حداکثر ظرف ده روز کاری مورد موافقت قرار گیرد.

۲- رویه های صدور مجوز غیر خودکار (غیر اتوماتیک). هرگونه رویه ای خارج از دامنه تعریف رویه های صدور مجوز خودکار، آن را در زمره رویه های غیر خودکار قرار خواهد داد.

اطلاعیه های مربوط به وضع رویه های صدور مجوز در برگیرنده اطلاعات زیر خواهد بود:

- ۱- فهرست محصولات مشمول رویه های صدور مجوز
- ۲- محل تماس جهت کسب اطلاعات راجع به شرایط لازم برای پذیرفته شدن
- ۳- ارکان اداری برای تسلیم درخواستها
- ۴- تاریخ و نام نشریه ای که رویه صدور مجوز در آن منتشر شده است.
- ۵- مشخص ساختن این امر که آیا رویه صدور مجوز اتوماتیک یا غیر اتوماتیک است.
- ۶- ذکر هدف اداری در مورد رویه های صدور اتوماتیک مجوز ورود.
- ۷- در مورد رویه های صدور غیر اتوماتیک مجوز ورود اشاره به اقدامی که می بایست در جریان رویه صدور مجوز انجام پذیرد.
- ۸- ذکر مدت مورد انتظار برای اجرای رویه صدور مجوز چنانچه بتوان این مدت را با درجه ای از احتمال تعیین نمود و در غیر این صورت ذکر دلیل عدم ارائه این اطلاعات.

در مواد ۲ و ۳ موافقتنامه رویه های صدور اتوماتیک و غیر اتوماتیک مجوز ورود با جزئیات تشریح گردیده است که در هر حال نباید اثرات محدودکننده یا انحرافی بر واردات داشته باشند. شایان ذکر است که با توجه حرکت های اخیر کشورها در جهت مقررات زدایی در رژیم های تجاری شان از حجم تجارتي که تحت پوشش مجوزهای وارداتی است به میزان زیاد کاسته شده است. با این حال در این موافقتنامه دستورالعمل های مهمی برای آن بخش از تجارت که عمدتاً به کشورهای در حال توسعه مرتبط می شود ارائه گردیده است و از کشورها خواسته شده است حتی الامکان در وضع این مجوزها سهولت، شفافیت و قابلیت پیش بینی را رعایت کنند.

کلیه اعضا تشویق و ترغیب شده اند در صورت لزوم از رویه های صدور مجوز خودکار استفاده بعمل آورند. همچنین پاسخ به تقاضاهای مجوز ورود غیر خودکار نایستی از شصت روز تجاوز کند. به موجب موافقتنامه حاضر هیچیک از اعضا نمی تواند متقاضیان درخواست اخذ مجوز ورود را به بیش از سه رکن اداری ارجاع دهد. همچنین در رویه های صدور مجوز غیر خودکار چنانچه محدودیتهای مقداری و سهمیه اعمال می شود، باید میزان تخصیص این سهمیه ها به کشورهای ذینفع اطلاع داده شود و در تخصیص سهمیه ها توجه لازم به مقادیر اقتصادی و امکان واردات از منابع دور دست صورت گیرد. این موافقتنامه برای کلیه اعضا سازمان تجارت جهانی لازم الاجرا است.

در کشورها غالباً مجوزهایی که برای واردات برقرار می شوند، محدود کننده می باشند. وضع مجوز برای هر ردیف یا گروه کالا، به منزله آن است که ورود آن ردیف یا گروه از کالاها به دلایل اقتصادی (حمایت از تولید کننده یا مصرف کننده) مستلزم بررسی و اعمال ضوابط خاصی تا حصول اطمینان از ساخت یا عدم ساخت یا تولید در داخل، همچنین سقف و میزان معینی که باید هنگام ورود رعایت شود، می باشد. بندرت اتفاق می افتد که وضع مجوز به منظور جلوگیری از واردات کالاهای با کیفیت نازل صورت گیرد.

مجوزهایی که برای صادرات برقرار می شود، بیش از هر چیز به حمایت دولت از مصرف کنندگان داخلی اعم از

واحدهای تولیدی صنعتی و کشاورزی و مصرف کنندگان عادی که کالا را مستقیماً برای رفع نیازهای روزمره استفاده می کنند مربوط می شود.

موافقتنامه عمومی تجارت خدمات

با توجه به نقش خدمات در تجارت کالا و حجم قابل توجه تجارت خدمات از کل تجارت جهان، در حالیکه تا پیش از دور اروگوئه آزاد سازی تجاری صرفاً به کالا محدود می شد، نیاز به وجود یک چارچوب حقوقی منسجم درخصوص تجارت خدمات، منجر به طرح موضوع در مذاکرات دور اروگوئه گردید. حاصل این مذاکرات، موافقتنامه عمومی تجارت خدمات می باشد که از ژانویه سال ۱۹۹۵ به اجرا گذاشته شد.

موافقتنامه تجارت خدمات (GATS)، در برگیرنده اصول و قواعد چند جانبه ای برای تجارت خدمات با هدف آزاد سازی تدریجی آن و به عنوان وسیله ای برای رشد اقتصادی تمامی طرف های تجاری و توسعه کشورهای در حال توسعه می باشد. در این موافقتنامه از کشورها خواسته شده ضمن فراهم کردن تسهیلات لازم برای مشارکت بیشتر در تجارت بین المللی خدمات، ظرفیت داخلی بخش خدمات و کارآیی و رقابت پذیری آن را تقویت کنند.

موافقتنامه عمومی تجارت خدمات بین تعهدات و نظامات کلی که تمامی طرف ها با امضای موافقتنامه آنها را می پذیرند (که مهمترین آنها تعمیم شرط اصل دول کامله الوداد به بخش خدمات است) برای تعهدات خاص هر بخش در مورد دسترسی به بازار، رفتار ملی و دیگر تعهدات اضافی که موضوع مذاکرات معینی است و در جدول تعهدات قید می شود، تمایز قایل شده است. در واقع یکی از نکات بسیار مهم این موافقتنامه که مرهون تلاش کشورهای در حال توسعه است، در همین تمایز تعهدات نهفته است. بدین معنی که پذیرش چارچوب موافقتنامه به عنوان قبول تعهدات کلی، به منزله اعطای امتیاز جهت دسترسی به بخش خدماتی خاص نمی باشد. بلکه قبول تعهدات در مورد هر بخش خدمات و اعطای امتیاز دسترسی دیگر اعضای گات به آن بخش موضوعی است که در مذاکرات مربوط به تنظیم جداول تعهدات هر کشور و به تناسب بخش ها و یا زیربخش هایی که آزاد سازی آنها با استراتژی های توسعه کشورها سازگاری دارد مورد بحث قرار می گیرد. در موافقتنامه ۴ شیوه عرضه خدمات پیش بینی شده است:

۱- عرضه از طریق مرزها، استفاده کننده، خدمات را از عرضه کننده ای که در کشور دیگری مستقر است دریافت می دارد.

۲- مصرف در خارج، استفاده کننده، خدمات را در خارج از کشور محل اقامت خود مصرف می کند.

۳- حضور تجاری، عرضه کننده خدمات، تسهیلات خدماتی خود را در کشور مصرف کننده خدمات تأسیس می کند.

۴- جابجایی اشخاص حقیقی، عرضه کننده خدمات به عنوان شخص حقیقی بطور موقت در کشور مصرف کننده خدمات حضور دارد.

همانطور که گفته شد، اصل دول کامله الوداد، جزء تعهدات کلی موافقتنامه تجارت خدمات است که تمامی اعضا باید آن را در قبال یکدیگر رعایت نمایند. اصل استثنائات و معافیت های معینی نیز دارد. رعایت دیگر اصول گات نظیر رفتار ملی و دسترسی به بازار تنها در مورد بخش ها، زیر بخش ها و شیوه های عرضه خدماتی قابل اعمال است که هر کشور در جداول تعهدات خود آنها را پذیرفته باشد. در موافقتنامه تجارت خدمات این حق برای کشورهای در حال توسعه پذیرفته شده که می توانند آزادسازی بخش های خدماتی خود را مشروط به انجام اقداماتی از سوی دیگر اعضا

(بویژه کشورهای پیشرفته) کنند که آنها را در تقویت بخش‌های خدماتیشان - مثلاً از طریق دسترسی به شبکه‌های اطلاعاتی و کانال‌های توزیع یا دسترسی به تکنولوژی - کمک نمایند.

برمبنای این موافقتنامه خدمات به ۱۲ بخش و ۱۵۵ زیر بخش تقسیم شده اند که از مهمترین آنها می‌توان خدمات مالی شامل (بانک و بیمه)، مخابرات، حمل و نقل، ساختمان، گردشگری، خدمات بازرگانی و خدمات حرفه‌ای را نام برد. همچنین در این موافقتنامه به واسطه ماهیت متفاوت خدمات و کالا، چهار شیوه عرضه برای خدمات تعریف شده است که شامل موارد زیر است:

- حضور تجاری عرضه کننده خدمات در کشور مصرف کننده
- حضور مصرف کننده در کشور عرضه کننده
- عبور خدمات از مرز
- عبور موقت اشخاص حقیقی

ساختار موافقتنامه خدمات انعطاف پذیر است و کشورها می‌توانند بر اساس نتایج مذاکرات خود با سایر اعضا سازمان در برخی بخشها و شیوه‌های عرضه خدمات، تعهداتی را بپذیرند و مقررات داخلی خود را در آن بخشها با مفاد موافقتنامه سازگار نمایند. اصول این موافقتنامه شامل اصل دولتهای کامله الوداد، رفتار ملی و شفافیت می‌باشد.

براساس این موافقتنامه کشورها متعهد به آزادسازی تدریجی به منظور گسترش دسترسی به بازار خدمات گردیده اند که از طریق ادوار مذاکراتی متوالی صورت می‌گیرد. اولین دور مذاکرات آزادسازی تجارت خدمات از ژانویه سال ۲۰۰۰ آغاز گردیده است و در حال حاضر ادامه دارد. نتایج این مذاکرات در جداول تعهدات خاص هر کشور که جزء لاینفک موافقتنامه تلقی می‌گردد، گنجانده می‌شود.

با توجه به اهداف موافقتنامه عمومی گات راجع به تجارت خدمات در خصوص جابجایی اشخاص حقیقی نیز به منظور ایجاد توازن در منافع حاصل تصمیماتی اتخاذ گردیده است. به منظور تسهیل در دستیابی شرکت کنندگان به سطوح بالاتر خدمات، مذاکرات در مورد آزادسازی بیشتر، با توجه به ضمیمه موافقتنامه تجارت خدمات در خصوص جابجایی افراد، کشورهای عضو می‌توانند تعهداتی را در خصوص افراد عادی (نمایندگیهای عرضه کنندگان خدمات، مدیران اجرایی، متخصصان) اعمال کنند.

موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری

پیشرفت‌های سریع تکنولوژیک در سال‌های اخیر - بویژه در حیطه تکنولوژی‌های اطلاعاتی، علاوه بر ایجاد بازارهای جدید، فرآیندهای تولید و نوآوری را کاملاً متحول ساخته و ماهیت رقابت‌های بین‌المللی را دگرگون ساخته است. از سوی دیگر رشد تکنولوژیک برخی از کشورهای در حال توسعه، ضمن بالا بردن قدرت رقابتی و افزایش صادرات محصولات صنعتی آنها به بازارهای جهانی، موجب گردیده که مزیت‌های نسبی سنتی ممالک پیشرفته مورد تهدید قرار گیرد. این تحولات و نیز جهانی شدن ماهیت رقابت‌های تجاری، سبب گردیده که کشورهای توسعه یافته برای حفظ قدرت رقابت و سهم خود در بازارهای بین‌المللی به استراتژی‌های دیگری روی آورند که اساس آنها بر حمایت از حقوق مالکیت معنوی یا حمایت از حیطه‌هایی استوار است که بر دانش و اطلاعات متکی می‌باشند.

بعبارت دیگر کشورهای پیشرفته بعثت ورود رقبای جدید به بازارهای جهانی (بویژه کشورهای تازه صنعتی شده)

و افزایش نگرانی آنها در از دست دادن تدریجی قدرت رقابتی خود در حیطه‌هایی که قبلاً در آنها از مزیت نسبی برخوردار بودند، درصدد برآمدند تا مالکیت معنوی را بعنوان اساس مزیت‌های نسبی جدید خود مطرح و آن را در قالب توافقات بین‌المللی قاعده‌مند سازند. این امر در سال‌های اخیر از اهمیت زیادی نزد ممالک توسعه یافته برخوردار شده و در برخی موارد موجب بروز تنش‌های تجاری نیز گردیده که حتی به اقدامات جبرانی از سوی این کشورها نیز منجر شده است. بطور مثال آمریکا در قانون تجارت و تعرفه مصوب ۱۹۸۴ خود، اعطای ترجیحات تعرفه‌ای (در قالب GSP) به کشورهای در حال توسعه را، منوط به حمایت کافی و موثر این کشورها از حقوق مالکیت معنوی نموده است. بخش ۳۰۱ این قانون، رئیس جمهور آمریکا را مجاز دانسته که تجارت با کشورهایی که به رویه‌های تجاری ناموجه و غیرمنطقی مبادرت می‌ورزند، محدود نماید. این اقدامات محدود کننده تجاری در قانون تجارت مصوب ۱۹۸۸ آمریکا نیز به شکل حادثی دیده شده است. در این قانون به نمایندگی بازرگانی آمریکا اختیار داده شده که ضمن تهیه فهرستی از اسامی کشورهایی که ناقض حقوق مالکیت معنوی هستند، با اعلام یک ضرب الاجل تعیین شده، مجازات‌های تجاری بر علیه آنها اعمال نماید. اتحادیه اروپا نیز در معاملات تجاری خود با کشورهای در حال توسعه، موضوع حمایت از مالکیت معنوی را دنبال کرده و این اختیار را برای خود قائل است که در صورت نقض این حقوق، به اقدامات یکجانبه متوسل گردد.

موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPs) به عنوان یکی از مهمترین اسناد در دور اروگوئه پس از مذاکرات فراوان در تاریخ ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ مورد توافق نهایی قرار گرفت. این موافقتنامه که هم چنین یکی از سه رکن اصلی موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی (موافقتنامه‌های مربوط به تجارت کالا، موافقتنامه مربوط به تجارت خدمات، موافقتنامه مربوط به حقوق مالکیت فکری) است، از اسناد غیر قابل تفکیک دور اروگوئه محسوب گردیده و از جامعترین و کاملترین موافقتنامه‌ها در خصوص حقوق مالکیت فکری به شمار می‌آید که تاکنون در سطح بین‌المللی وجود داشته است. از مهمترین ویژگیهای این موافقتنامه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- موافقتنامه TRIPs از نظر پوشش، انواع مختلف حقوق مالکیت فکری از قبیل حق نسخه برداری و حقوق جانبی (حقوق اجرا کنندگان، تولید کنندگان آثار صوتی، و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی)، علائم تجاری، علائم جغرافیایی، طرحهای صنعتی، حق اختراع، طرحهای ساخت مدارهای یکپارچه چیپها (Integrated Circuits) و اطلاعات افشاء نشده را شامل می‌گردد.

۲- موافقتنامه TRIPs ضمن تعیین استانداردهای حداقلی به برخی از کنوانسیونهای سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) از قبیل کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی، کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری، کنوانسیون بین‌المللی حمایت از اجرا کنندگان و تولید کنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی (کنوانسیون رم) و معاهده مالکیت فکری در خصوص طرحهای ساخت مدارهای یکپارچه (معاهده واشنگتن) اشاره نموده و مقررات ماهوی آنها را لازم الاجرا دانسته است.

۳- موافقتنامه TRIPs با تأکید بر مسأله اجرا به مواردی از قبیل رویه‌های اداری، مدنی و کیفری اشاره نموده و قواعدی را در خصوص اقدامات موقتی و تأمینی و رویه‌های خاصی را جهت اجرا در مرزها بیان می‌دارد.

۴- موافقتنامه TRIPs در خصوص حل و فصل دعاوی میان اعضای سازمان تجارت جهانی، رکن حل اختلاف را صالح در رسیدگی دانسته و برابر تفاهم نامه حل اختلاف، موضوع به رکن حل اختلاف ارجاع و در آنجا رای نهایی صادر

خواهد شد.

مقررات مربوط به حمایت از حق اختراعات، یکی از مهمترین جنبه‌های این موافقتنامه می‌باشد. طبق ماده ۲۷ موافقتنامه، تمامی اختراعات اعم از تولیدات یا مراحل پردازش در کلیه زمینه‌های تکنولوژیک و بدون اعمال تبعیض بر حسب مکان اختراع و اینکه محصول وارداتی است یا تولید داخلی، باید مورد حمایت قرار گیرند. طبق این ماده هرگونه برخورد متفاوت با اختراعات براساس مکانی که اختراع در آنجا صورت گرفته غیرمجاز می‌باشد. البته این حمایت‌ها شامل اختراعاتی نمی‌گردد که بهره‌برداری تجاری از آنها به دلیل نظم عمومی و اخلاقی ممنوع شده باشد. اختراعاتی که برای زندگی انسان، حیوان و نبات و نیز محیط زیست مضر باشند مشمول حمایت قرار ندارند.

در زمینه کپی رایت و حقوق مربوطه، در موافقتنامه تصریح شده است که اعضاء باید مقررات اساسی کنوانسیون برن را (تجدید نظر شده در سال ۱۹۷۱) در زمینه حمایت از آثار ادبی و هنری بپذیرند. در این موافقتنامه، کپی رایت به برنامه‌های کامپیوتری نیز تعمیم داده شده و مقرر گردیده که این برنامه‌ها همچون آثار ادبی و هنری مورد حمایت قرار می‌گیرند. یکی دیگر از جنبه‌های این موافقتنامه که به قواعد موجود بین‌المللی در زمینه کپی رایت و حقوق مربوطه اضافه شده است، مقررات مربوط به حقوق اجاره صاحبان برنامه‌های کامپیوتری و ضبط موسیقی است. طبق این مقررات افراد مجازند که از اجاره آثار خود به عموم جلوگیری بعمل آورند. این اختیار به آثار سینمایی نیز تعلق می‌گیرند. علائم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اسرار تجاری و دیگر اطلاعات افشاء نشده و طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه نیز از دیگر جنبه‌های مالکیت معنوی است که در موافقتنامه مزبور مقررات خاصی برای حمایت بین‌المللی از صاحبان آنها وضع گردیده است.

یکی از جنبه‌های مهم این موافقتنامه، پیش‌بینی مکانیسمی برای برخورد با کشورهایی است که به تعهدات خود در زمینه حمایت از مالکیت معنوی عمل نمی‌نمایند. کشورهای پیشرفته بخاطر فقدان مکانیسم‌های اجرایی موثر در چارچوب کنوانسیون‌های سازمان جهانی مالکیت معنوی، تلاش کردند تا ضمانت‌های اجرایی لازم را در چارچوب گات در این موافقتنامه بگنجانند. طبق مواد متعدد این موافقتنامه (۲۰ ماده) - که در آنها نحوه حل و فصل دعاوی و ضمانت‌های اجرایی لازم مقرر گردیده - در صورتی که یکی از اعضاء سازمان جهانی تجارت اظهار دارد که عضو دیگر تعهدات خود را در چارچوب موافقتنامه نقض کرده، موضوع به رکن حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی ارجاع می‌گردد و در صورت اثبات نقض تعهدات، شورای عمومی سازمان جهانی تجارت می‌تواند مجازات‌هایی را بر علیه کشور خاطی (که می‌تواند به متوقف کردن تجارت کالای تقلبی یا حتی نابودی آن در مرزها بیانجامد) اعمال نماید. بطور کلی از آنجا که تکنولوژی‌های پیشرفته و دانش اطلاعات بکار رفته در این تکنولوژی‌ها اساس مزیت‌های نسبی و رقابتی کشورهای پیشرفته را تشکیل می‌دهد. قطعاً حمایت‌های پیش‌بینی شده در موافقتنامه حقوق مالکیت معنوی مرتبط با تجارت، بیشترین منافع را برای این کشورها بدنبال دارد. در مقابل کشورهای در حال توسعه که عموماً از این مزیت برخوردار نیستند، ضمن اینکه باید حق الاختراع (Royalty) بیشتری به خارجیان پردازند، برای محصولاتی که تحت لیسانس‌ها و مجوزها (Loyalty) ساخته می‌شوند نیز باید قیمت بالاتری پرداخت کنند. علاوه بر این اجرای تعهدات مترتب در موافقتنامه مزبور، مستلزم بهبود اساسی رویه‌های قضایی، اداری و اجرایی در این کشورها خواهد بود که ضرورتاً منابع انسانی و مادی قابل توجهی باید بدین منظور تخصیص یابد. البته از جمله منافع بلند مدت این موافقتنامه برای ممالک در حال توسعه، ضرورتی است که این کشورها را نیز مجبور می‌سازد تا ضمن تقویت پایه‌های علمی و

تخصیص منابع قابل توجه به امر تحقیق و توسعه، مزیت‌های رقابتی خود را در تجارت بین‌الملل عمدتاً به حیثه‌هایی سوق دهند که اساس آنها را دانش و تکنولوژی تشکیل می‌دهد.

این موافقتنامه از جمله مواردی است که در آن منافع کشورهای توسعه‌یافته حفظ می‌شود و در مقابل منافع کشورهای در حال توسعه از این بابت در انتقال دانش و علم و تکنولوژی محدود می‌گردد.

موافقتنامه‌های میان چند طرف

پس از ادوار اولیه مذاکرات تجاری در گات که عمدتاً حول کاهش تعرفه‌ها دور می‌زد کم‌کم مسائل دیگری همچون دامپینگ (فروش زیر قیمت) یا سوبسیدهای اعطایی دولت‌ها به تولیدات و صادراتشان، استانداردها و رویه‌های ارزشگذاری و مجوزدهی که به عنوان یک مانع ورود عمل می‌کردند از دور کندهی به بعد و بخصوص در دور توکیو مطرح شدند و برای موضوعات مورد بحث مجموعه‌ای از قوانین و مقررات فراهم آمد. کم‌کم این مجموعه‌ها بصورت موافقتنامه‌هایی که تنها بین گروهی از اعضا مورد قبول بود شکل گرفت و «موافقتنامه‌های میان چند طرف»^{۳۶} لقب گرفت. در زمان مذاکرات دور اروگوئه با توجه به اینکه «موافقتنامه‌های میان چند طرف»، برخلاف هدف اولیه گات که خواستار رویه‌ای یکسان و هماهنگ در برخورد با مسائل تجاری بین‌الملل بود، شیوه‌های رفتاری متفاوتی را در میان اعضا بوجود آورده بود، سعی شد که این موافقتنامه‌های میان چند طرف وضعیت عام و مورد توافق همه را پیدا کنند. بسیاری از این مجموعه قوانین و مقررات مورد توافق برخی اعضا نهایتاً بصورت موافقتنامه‌های مورد پذیرش همه اعضا گات و سپس سازمان تجارت جهانی درآمد.

در شروع تأسیس سازمان تجارت جهانی (در ژانویه ۱۹۹۵) هنوز چهار موافقتنامه بخشی یا مورد توافق میان چند طرف وجود داشت که نتوانسته بود مورد تصویب همه کشورهای عضو قرار گیرد. این موافقتنامه‌ها شامل موارد زیر بود:

- موافقتنامه مربوط به گوشت دام
- موافقتنامه مربوط به محصولات لبنی
- موافقتنامه تجارت هواپیماهای کشوری یا غیر نظامی (Civil aircraft)
- موافقتنامه خریدهای دولتی

این چهار «موافقتنامه بین چند طرف» در ضمیمه چهار موافقتنامه مراکش جا گرفتند و فقط از سوی اعضای امضاء کننده آن قابل اجرا بودند. در دسامبر سال ۱۹۹۷ دو مورد مربوط به گوشت دام و محصولات لبنی خاتمه یافتند ولی هنوز دو مورد دیگر پا برجاست.

سعی شده است که کشورهایی که پس از ایجاد سازمان به آن پیوسته‌اند موافقتنامه‌های بین چند طرف را نیز بپذیرند تا با افزایش تعداد اعضای امضاء کننده به اجرای موافقتنامه‌های مذکور جنبه قانونی دهند. فشار وارد به اعضای جدید برای پذیرش این موافقتنامه‌ها و دیگر شرایط غیرمعمول را اصطلاحاً تحمیل شرایط مازاد یا (WTO+) می‌نامند.

موافقتنامه تجارت هواپیماهای غیر نظامی

موافقتنامه تجارت هواپیماهای غیر نظامی به همراه موافقتنامه خریدهای دولتی تنها موافقتنامه‌هایی هستند که

³⁶ Plurilateral Agreements

پذیرش آنها اختیاری است لذا توسط تعداد کمتری از اعضا امضاء شده‌اند. تاکنون ۲۶ کشور، موافقتنامه فوق را امضاء نموده‌اند. امضاء کنندگان اولیه این قرار داد اکثراً تولید کنندگان اصلی هواپیماهای غیرنظامی بودند. هدف اصلی این موافقتنامه تجارت آزاد هواپیماهای غیرنظامی و قطعات آن می‌باشد. تمامی امضاء کنندگان قرارداد عوارض واردات انواع هواپیما (به جز هواپیماهای نظامی) و کالاهای مربوط به آنها، شامل موتور هواپیما و اجزاء و قطعات هواپیما و هواپیماهای مدل و قطعات آنها را حذف نموده‌اند. از اهداف این موافقتنامه نظام مند نمودن یارانه‌های دولتی در تولید هواپیما می‌باشد. این موافقتنامه نظام حل و فصل اختلافات خاص خود را دارد^{۳۷}.

موافقتنامه خرید دولتی

حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد از تولید ناخالص داخلی کشورها به خریدهای کالا و خدمات دستگاههای دولتی به منظور تأمین نیازهای سازمانی آنها صورت می‌گیرد. این حجم از تجارت بین‌الملل تا قبل از سال ۱۹۷۹ که «موافقتنامه خرید دولتی» در بین تعدادی از کشورهای متعهد گات به اجراء درآمد، از شمول تعهدات نظام تجاری چند جانبه، عمدتاً اصل «رفتار ملی» و «دولت کامله‌الوداد»، صراحتاً مستثنی شده بود. این مسأله باعث می‌شود تا دولت‌های غیرعضو این موافقتنامه از آزادی عمل خود در این حوزه در جهت پیشبرد بهتر اهداف اقتصادی و سیاسی خود از جمله حمایت از تولید کنندگان داخلی بهره گیرند.

موافقتنامه خرید دولتی، مصوب در دور توکیو در ۱۹۷۹ که صرفاً خریدهای کالایی دستگاههای دولتی را شامل می‌شد، همزمان با مذاکرات دور اروگوئه به حوزه تجارت خدمات نیز گسترش یافت. با این وجود موافقتنامه خرید دولتی همچنان یک موافقتنامه «میان چند طرف» (Plurilateral) بشمار می‌رود، به این معنی که برخلاف موافقتنامه‌های چند جانبه (Multilateral) عضویت در آن برای اعضای سازمان تجارت جهانی اختیاری است. این مسأله باعث شده است تا فقط دو کشور در حال توسعه تا کنون به عضویت آن درآمده باشند.

هدف این موافقتنامه گشایش بازار خریدهای دولتی کشورهای عضو به روی شرکت‌های تجاری یکدیگر از طریق تضمین شرایط رقابت عادلانه و حاکم ساختن ملاحظات صرفاً تجاری بر خریدهای دولتی می‌باشد. اعمال اصل رفتار ملی و شرط دولت کامله‌الوداد بر حوزه خریدهای دولتی از مهمترین تعهداتی است که کشورهای عضو این موافقتنامه در زمینه منع تبعیض می‌پذیرند. در این ارتباط کشورهای عضو موافقتنامه خرید دولتی مکلفند تا فهرستی از دستگاههای دولتی و همچنین کالاها و خدماتی که مایلند مقررات این موافقتنامه در ارتباط با آنها اجرا شود ارائه نمایند. علاوه بر تعهدات منع تبعیض مهمترین موضوع دیگر این موافقتنامه، تضمین شفافیت در خریدهای دولتی به منظور جلوگیری از هرگونه تقلب بوده است. در این ارتباط این موافقتنامه ضوابط دقیقی را جهت اجرای انواع مناقصات توسط نهادهای دولتی تنظیم نموده است که هدف از آنها تضمین اطلاع رسانی و شفافیت در مراحل مختلف خرید می‌باشد.

هر چند طرفداران این موافقتنامه معتقدند آزادسازی خریدهای دولتی موجب کاهش هزینه‌های دولتها گشته و اقدامی در جهت مقابله با مشکلات مزمن کسری بودجه بشمار می‌آید، لیکن کشورهای در حال توسعه تاکنون استقبال چندانی از این موافقتنامه ننموده و غالب اعضای آن کشورهای توسعه یافته می‌باشند.

^{۳۷} نمایندگی تام الاختیار تجاری ایران. وزارت بازرگانی. <http://www.irtr.ir/>

در این ارتباط اجلاس وزرای سنگاپور در سال ۱۹۹۶ به تأسیس یک گروه کاری متشکل از همه اعضای سازمان تجارت جهانی اقدام نمود که هدف از آن بررسی راه‌های تضمین شفافیت در خریدهای دولتی با هدف نهایی انعقاد یک موافقتنامه چند جانبه به منظور تضمین حداقل تعهدات در زمینه خریدهای دولتی برای همه اعضای سازمان می‌باشد.

بر اساس تصمیم اجلاس وزرای دوحه، مذاکرات اصلی درباره موافقتنامه «شفافیت در خرید دولتی» در اجلاس وزرای سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۰۳ آغاز شد^{۳۸}. این مبحث یکی از مسائل مورد بحث در دور دوحه است که در بخش مربوطه به آن اشاره خواهد شد.

سرفصل‌های آتی سازمان تجارت جهانی

سرفصل‌های زیر در اجلاس وزرای سازمان تجارت جهانی در سنگاپور به عنوان دستور کار گروه‌های کاری مشخص گردید^{۳۹}:

- ۱- تجارت الکترونیک شامل توزیع، بازاریابی، فروش یا تحویل کالاها و خدمات توسط ابزارهای الکترونیکی است. تجارت محصولات از طریق اینترنت مستلزم تغییراتی در قواعد تجارت کالاها و خدمات و در زمینه مالکیت فکری در سازمان تجارت جهانی است که در دست تدوین می‌باشد.
- ۲- تسهیل تجاری: شامل ایجاد نقطه تجاری در کشورها، بهبود اسناد مورد نیاز و رویه‌های گمرکی از جمله ترخیص کالا، استانداردها، بازرسی گمرکی از جمله ترخیص کالا، استانداردها، بازرسی گمرکی از جهت بهداشت حیوانی و نباتی و کنترل کیفیت است. از آنجا که سازمان تجارت جهانی بدنبال رفع موانع غیر تعرفه‌ای در تجارت است، موارد تسهیل تجاری را مورد توجه قرار می‌دهد.
- ۳- شفافیت در خریدهای دولتی مکمل موافقتنامه چند طرفه خرید دولتی است و محور آن ایجاد شفافیت در خریدهای دولتی می‌باشد. بر این اساس، رویه‌های مناقصه باید باز باشد و به تمامی متقاضیان فرصت دهد. پس از امضای قرارداد نیز شفافیت وجود داشته باشد، امکان چالش برای بازرگانان مناقصه فراهم باشد. قوانین و رویه‌های خرید دولتی نیز در اختیار همگان باشد.
- ۴- تجارت و محیط زیست، به تدابیر زیست محیطی موثر بر تجارت می‌پردازد و شامل استفاده از روشهای تولید و فرآوری در مقررات زیست محیطی، الزامات بسته بندی، نصب برچسب زیست محیطی و مالیاتهای وضع شده برای اهداف زیست محیطی می‌باشد.
- ۵- تجارت و سرمایه‌گذاری، تجارت و سرمایه‌گذاری به بررسی ارتباط میان تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی (مستقیم FDI و پرتفوی FPI)^{۴۰} می‌پردازد. قبل از آن موافقتنامه اقدامات سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت در دور اروگوئه تصویب شده بود. گروه کاری تجارت و سرمایه‌گذاری (سنگاپور) به دنبال دستیابی به اصول چندجانبه در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی در چهارچوب سازمان تجارت جهانی است.
- ۶- تجارت و سیاست رقابتی، سیاستها و قوانین حاکم بر رفتار ضد رقابتی شرکتهاست. وجود اقدامات تجاری ضد

^{۳۸} نمایندگی تام‌الاختیار تجاری ایران. وزارت بازرگانی. <http://www.irtr.ir/>

^{۳۹} نمایندگی تام‌الاختیار تجاری ایران. وزارت بازرگانی. <http://www.irtr.ir/>

^{۴۰} Foreign Direct Investment (FDI). Foreign Portfolio Investment (FPI).

رقابتی مانند: محدودیتهای افقی، عمودی، سوءاستفاده از موقعیت برتر و ادغامها نیاز به قوانین رقابت ملی و موافقتنامه چند جانبه رقابت، باعث شمول رقابت در برنامه‌های کاری سازمان تجارت جهانی گردیده است.

تجارت و محیط زیست

در دور اروگوئه هیچ موافقتنامه‌ای در ارتباط با تجارت و محیط زیست وجود ندارد ولی در بعضی از موافقتنامه‌ها اشاراتی به این موضوع شده است. از این میان می‌توان به مقدمه موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی اشاره نمود که مقرر می‌دارد اعضا تصدیق می‌کنند که تلاشهای تجاری بین خود را با هدف توسعه پایدار و در پی حفظ و حراست از محیط زیست، تقویت نمایند. مسائل مبتلابه محیط زیست ناشی از فعالیت‌های تجاری از مواردی بوده که هم در گات و هم در سازمان تجارت جهانی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در سال ۱۹۹۵ به پیشنهاد وزرای شرکت کننده در اجلاس پایانی دور اروگوئه کمیته‌ای به نام کمیته تجارت و محیط زیست (CTE) تشکیل گردید تا این موضوع را بررسی نماید. همچنین در چهارمین کنفرانس وزیران در نوامبر سال ۲۰۰۱ در دوحه توافق شد که موضوع تجارت و محیط زیست مورد مذاکره قرار گیرد تا رابطه بین مذاکرات تجاری چند جانبه و محیط زیست و آزادسازی کالاها و خدمات زیست محیطی مشخصاً تعریف گردد.

در سازمان تجارت جهانی فقط موضوعات تجاری مورد مذاکره قرار می‌گیرد و موضوعات زیست محیطی فقط زمانی مورد توجه قرار می‌گیرند که تأثیر بسزایی بر تجارت داشته باشند. در حال حاضر حدود ۲۰۰ موافقتنامه بین‌المللی خارج از سازمان تجارت جهانی وجود دارد که به موضوعات زیست محیطی مربوط می‌باشند که بر تجارت تأثیر دارند از این میان می‌توان به پروتکل مونترال درباره حمایت از لایه ازن و کنوانسیون بازل درباره حمل و نقل مواد زائد خطرناک از طریق مرزهای بین‌المللی اشاره نمود.

موافقتنامه پیشنهادی چندجانبه سرمایه‌گذاری و تجارت

رشد سرمایه‌گذاری و گرایش به آزادسازی یکجانبه محدودیتهای داخلی در امر سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته و تنوع ابزارهای سرمایه‌گذاری در سطح بین‌المللی، باعث شد که در سال ۱۹۹۱ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) مطالعه خود پیرامون امکان تنظیم یک موافقتنامه چند جانبه سرمایه‌گذاری (MAI) را آغاز کند. براساس نتایج این مطالعه که در سال ۱۹۹۵ به شورای وزیران سازمان مذکور، شورا موافقت کرد که مذاکرات پیرامون این موافقتنامه را آغاز کند.

در سازمان تجارت جهانی اولین بار پیشنهاد موافقتنامه چند جانبه سرمایه‌گذاری در دور اروگوئه در سال ۱۹۹۴ و از طرف کشورهای توسعه یافته مطرح شد. این پیشنهاد با مخالفت کشورهای در حال توسعه روبرو گردید. تلاشهای بعدی نهایتاً منجر به تشکیل یک گروه کاری در کنفرانس وزیران سنگاپور در سال ۱۹۹۶ شد که صرفاً ارتباط تجارت و سرمایه‌گذاری را بررسی می‌کند.

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی تصمیم گرفت تا مذاکرات پیرامون این موافقتنامه را ادامه داده تا بعد از پذیرش اعضای این سازمان، کشورهای غیر عضو نیز بتوانند در صورت تمایل به آن ملحق شوند. اختلافات آمریکا، کانادا و اتحادیه اروپا بر سر پاره‌ای موضوعات از جمله چگونگی رفتار با مقوله فرهنگ و سازمانهای اقتصادی منطقه‌ای،

وقوع بحران جنوب شرقی آسیا و عقب‌نشینی فرانسه از مذاکرات به علت انتقادهای شدید این کشور به رویه مذاکرات و مفاد موافقتنامه، همچنین موفقیت سازمانهای غیردولتی در بسیج مخالفت عمومی، باعث شد با وجود تمدید ضرب الاجل تعیین شده سازمان مذکور تا ۱۹۹۸ در تکمیل مذاکرات و دستیابی به نتیجه ناکام شود.

در حال حاضر مفاد این موافقتنامه به نوعی از طرف کشورهای مثل ژاپن، اتحادیه اروپا، کانادا و برخی کشورهای تازه صنعتی شده مثل کره جنوبی در گروه کاری تجارت و سرمایه گذاری مطرح می‌شود. علاوه بر این، در کنفرانس وزیران دوحه موافقت شد که مذاکرات سرمایه گذاری در نشست بعدی وزیران در مکزیک آغاز گردد. موافقتنامه چندجانبه سرمایه گذاری متضمن دسترسی آزاد سرمایه گذاران خارجی به تمام بخشهای داخلی کشورهای عضو به جز صنایع دفاعی و استثنائات محدودی است که در سطح چند جانبه و تحت شرایط خاص پذیرفته شده باشد. همچنین اصل رفتار ملی و دولت کامل‌الوداد، ممنوعیت اعمال الزامات اجرایی و لزوم اجرای تعهدات «توقف» و «واگشت» محدودیتها در این موافقتنامه تأکید شده است. رویه حل اختلاف، جبران خسارت، آزادی انتقالات مالی و سایر ضوابط مکمل نیز در این موافقتنامه پیش بینی شده است.^{۴۱}

تسهیل تجاری

هنوز تعریف ثابتی از تسهیل تجاری به عمل نیامده است. متداولترین تعریف «ساده سازی و هماهنگ سازی رویه‌های تجاری بین‌المللی» است که منظور از رویه‌های تجاری «فعالیت‌ها، اقدامات و تشریفات مرتبط با جمع آوری، ارائه، تبادل و پردازش داده‌ها برای حرکت کالاها در عرصه تجارت بین‌الملل» می‌باشد. با این تعریف مجموعه وسیعی از فعالیتها از جمله رویه‌های واردات و صادرات (مانند قوانین گمرکی و صدور مجوز) تشریفات حمل و نقل، پرداختها، بیمه و دیگر اقدامات مالی در دایره شمول مفهوم تسهیل تجاری قرار می‌گیرند. مؤلفه‌هایی از این تعریف هم اکنون در سازمان تجارت جهانی وجود دارد که می‌تواند مبنای شکل‌گیری موافقتنامه‌ای جدید و یا گسترش دایره شمول مواد و موافقتنامه‌های فعلی باشد.

ماده ۵ درباره آزادی ترانزیت، ماده ۷ درباره ارزشیابی گمرکی، ماده ۸ درباره عوارض و تشریفات مربوط به واردات و صادرات و ماده ۱۰ مربوط به انتشار و اجرای مقررات تجاری از گات و موافقتنامه‌های ارزش گذاری گمرکی، رویه‌های صدور مجوز ورود، بازرسی قبل از حمل، قواعد مبداء، موانع فنی فرا راه تجارت و موافقتنامه راجع به اعمال اقدامات بهداشتی و بهداشت نباتی زمینه‌هایی در سازمان تجارت جهانی هستند که هر کدام به نحوی به تسهیل تجاری می‌پردازند.

تسهیل تجاری در کنفرانس وزراء سنگاپور در دسامبر ۱۹۹۶ در دستور کار سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. در بیانیه دور سنگاپور از شورای تجارت کالایی خواسته شده بود که فعالیت دیگر سازمانهای مرتبط با تجارت را در خصوص ساده سازی رویه‌های تجاری مورد بررسی قرار داده تا با قوانین سازمان تجارت جهانی تطبیق داده شود. به دنبال این تصمیم دبیرخانه سازمان تجارت جهانی طی گزارشی ۱۵ سازمان مختلف که فعالیت آنها به نوعی به موضوع تسهیل تجاری مرتبط بود را نام برد و از آن میان می‌توان به آنکتاد (UNCTAD) یوان سی فکت

^{۴۱} نمایندگی تام الاختیار تجاری ایران. وزارت بازرگانی. <http://www.irtr.ir/>

(UNCEFACT) و سازمان جهانی گمرکات (WCO) اشاره نمود که فعالیت آنها در تسهیل تجاری بر سازمان‌های دیگر رجحان داشت.

کمیته تجارت کالایی در سازمان تجارت جهانی به منظور برآورد نظرات تجار بین‌المللی چندین همایش بین‌المللی با شرکت سازمانهایی مانند بانک جهانی، مرکز تجارت بین‌المللی و... از سال ۱۹۹۸ راه‌اندازی نمود. موارد زیر نکات حائز اهمیت در زمینه تجارت بین‌الملل و تسهیل تجاری و نتیجه همایش‌ها و دیگر بررسیهای تحلیلی کمیته فوق است:

- ۱- کاغذ بازی بیش از اندازه
- ۲- فقدان اتوماسیون و استفاده کم و ناصحیح از تکنولوژی اطلاعاتی
- ۳- شفاف و ثابت نبودن الزامات و مقررات صادرات و واردات
- ۴- مقررات بی‌دلیل و نامناسب خصوصاً فقدان نظام نظارتی
- ۵- قدیمی بودن و عدم همکاری بین گمرک و دیگر دواير دولتی که برای جریان روبه‌تزايد تجارت، ایجاد مانع می‌نماید.

در حال حاضر کمیته تجارت کالایی عمده فعالیت خود را بر دریافت و تحلیل گزارشهای کشوری متمرکز نموده است. کشورهای در حال توسعه عمدتاً علیرغم موافقت با اصول تسهیل تجاری با قبول تعهدات بیشتر در قالب موافقتنامه جدید در قالب تسهیل تجاری با شروع مذاکرات مخالفت نموده‌اند.^{۴۲}

شفافیت خریدهای دولتی

موافقتنامه خرید دولتی یک موافقتنامه «میان چند طرف» (Plurilateral) می‌باشد که بر خلاف موافقتنامه‌های چند جانبه (Multilateral) سازمان تجارت جهانی، عضویت در آن برای اعضای این سازمان اختیاری است. با توجه به سهم عمده خریدهای دولتی از در تجارت بین‌الملل، کشورهای توسعه یافته عضو این موافقتنامه بر آن شدند تا زمینه تعمیم حداقل تعهدات در زمینه خریدهای دولتی را به همه اعضای سازمان تجارت جهانی تعمیم دهند. در این ارتباط اجلاس وزرای سنگاپور (۱۹۹۶) تصمیم به ایجاد «گروه کاری شفافیت خریدهای دولتی» گرفت تا با انجام مطالعاتی در زمینه رویه‌های خرید دولتی مقدمات تدوین موافقتنامه چندجانبه‌ای را در این زمینه فراهم آورد. گروه کاری مزبور در مرحله اول به بررسی مقررات مربوط به شفافیت خریدهای دولتی در دیگر اسناد و موافقتنامه‌های بین‌المللی مرتبط از جمله «قانون نمونه» UNCITRAL دستورالعمل بانک جهانی در زمینه خریدهای دولتی و همچنین قوانین و رویه‌های ملی کشورها به منظور ترسیم اجزای اصلی موافقتنامه آتی در زمینه شفافیت در خریدهای دولتی پرداخت.

تنوع نظرات و اصطکاک منافع کشورهای شرکت‌کننده در جلسات گروه کاری شفافیت به حدی بوده است که چشم‌انداز حصول اجماع در زمینه تدوین یک موافقتنامه آتی با ابهام مواجه شد. کشورهای شرکت‌کننده در گروه کاری همچنان بر سر بعضی از اصول کلی موافقتنامه آتی شفافیت در خریدهای دولتی از جمله ماهیت موافقتنامه؛ الزامی بودن و

^{۴۲} نمایندگی تام الاختیار تجاری ایران. وزارت بازرگانی. <http://www.irtr.ir/>

یا توصیه‌ای بودن قواعد و ضرورت وجود ساز و کارهای اجرایی مناسب نیز اختلاف نظرهای جدی دارند. کشورهای در حال توسعه مخصوصاً نسبت به عدول گروه کاری از حوزه اختیارات خود در زمینه شفافیت در خریدهای دولتی و طرح قواعد متضمن دسترسی به بازار و هر نوع تحدید آزادی عمل دستگاه‌های دولتی خود در زمینه تصمیمات مربوط به خرید دولتی ابراز نگرانی کردند.

اجلاس وزرای دوحه با توجه به فضای موجود گروه کاری، بر این نکته تأکید نموده است که مذاکرات جاری شفافیت خریدهای دولتی محدود به جنبه‌های شفافیت بوده و متعرض اختیار کشورها در زمینه اعطای ترجیحات به محصولات و عرضه کنندگان داخلی خود در جریان خریدهای دولتی نخواهد شد. مطابق تصمیم اجلاس وزرای دوحه، مذاکرات اصلی موافقتنامه شفافیت خریدهای دولتی پس از اجلاس پنجم وزرای سازمان تجارت جهانی (کانکن، سپتامبر ۲۰۰۳) براساس تصمیم آن اجلاس در ارتباط با «دستورالعمل مذاکرات» که بر پایه اجماع نظرات کشورهای عضو اتخاذ خواهد شد، آغاز می‌گردد. در صورت حصول اجماع بر این موضوع انتظار می‌رود گروه کاری شفافیت خریدهای دولتی در مرحله دوم فعالیت خود ضمن ایجاد سازش بین دیدگاه‌های مختلف زمینه شکل‌گیری متن واحدی را با هدف تدوین موافقتنامه آتی شفافیت در خریدهای دولتی فراهم سازد.

منابع و مآخذ

- امیدبخش اسفندیار، بیژن بیدآباد، اکبر کمیجانی، رفعتی، حکیمیان و همکاران. بررسی آثار عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان جهانی تجارت بر بخش صنعت، سازمان مدیریت صنعتی، وزارت صنایع، دی ۱۳۷۵.
- بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران.
- بیدآباد، بیژن. موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان جهانی تجارت و حذف از بازرگانی خارجی ایران، ۱۳۸۱.
- بیدآباد، بیژن. مسائل سیاستگذاریهی کلان اقتصادی در ایران، مجموعه ۴۰ مقاله <http://www.bidabad.com/>
- دفترنمایندگی تام‌الاختیار تجاری ایران. وابسته به وزارت بازرگانی ایران: <http://www.irtr.gov.ir/>
- سازمان تجارت جهانی <http://www.wto.org/>
- The Doha agenda, http://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm
- http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis/tif_e/agrm9_e.htm Understanding WTO agreement non-tariff barriers: red tape etc.
- http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis-e/tif-e/agrm4-e.htm Understanding the WTO: the agreements standards and safety, WTO Switzerland
- <http://www.peaceandjustice.org/issues/econojustice/gl.wto3.html> The world trade organization and its multilateral trade agreements (GATT, GATS, TRIPs, TRIMs, etc.) Keith Ferguson
- http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis-e/tif-e/agrm8-e.htm Understanding the WTO: the agreements: antidumping, subsidies, safeguards: contingencies, etc, WTO, Switzerland.
- http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm
- <http://www.irtr.ir/wto/multilateral/index.htm>